

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק ב'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

שבט - תשע"ג

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים המעוניינים
בחוברות יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נרפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת חז'

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

נר זכרון לעילוי נשמה

למורנו ורבינו, ראש בני ישראל, אביר הרועים, גדול פוסקי
זמנינו, אור המאיר, פטיש החזק, עמוד הימיני, שריד לדור
דעה, לשון ממהרת לחזרות אמרי שפר, חכם הרזים, לו
נגלו תעלומות חכמה, איש אשר רוח בו, ידיו גלילי כסף
ממולאים בתרשיש, ראשו כתם פז, וכל הוויתו עמל התורה
עד כלות הכוחות,

מרן הגאון רבינו

יוסף שלום אלישיב

זכר צדיק וקדוש לברכה

שעלה בסערה השמימה בבין המצרים כ"ח תמוז תשע"ב,
נתעלה בקדושה וטהרה למקום מנוחתו תחת כסא הכבוד,
ואותנו השאיר לאנחות, יתומים נדכאים עלובי רוח, אוי מי
יורנו הדרך ומי יבין לנו שמועה, מי יתרץ הוויות ומי יפרק
הקשיות, מי יפשוט הספיקות ומי יאיר לנו נתיבות,
קשה היום לישראל כיום בוא השמש בצהרים,
חכם שמת אין לו תמורה,
והשי"ת הטוב וממייב, ינחמנו במהרה בנחמת ציון
ובתחיית המתים בקרוב בימינו, ובלע המוות לנצח ומחה
דמעה מעל כל פנים, אמן.

חוברת זו הודפסה מתרומת נדבת ליבם של

מר **אברהם** בן ר' בנימין בייניש הכהן
ויונתו **חיה רחל שינדל**
בת הרה"ג ר' יצחק צבי **טראוב** שיחיו

לעילוי נשמת

אביו ר' **בנימין בייניש** בן ר' אברהם הכהן ז"ל
חמיו הרה"ג ר' **יצחק צבי גרינברג** זצ"ל
וחמותו מרת **שרה בילא** ע"ה בת ר' אברהם הכהן ז"ל

ולזכות

אימו מרת **שינדל תחי** בת ר' יוסף הכהן ז"ל

יתברכו משמים בכל מילי דמיטב

זכות הלימוד בספר זה יעמוד להם שיצליחו בכל אשר
יפנו לטובה ולברכה

ושיוזכו לרוות נחת מצאצאיהם שיחיו

חוברת זו מוקדשת
לזכר ולעילוי נשמות

אבי וסבי, ירא ה' נאמן רוח, חכם ורב פעלים
רבי אליהו מרדכי
בן מרן רבי יוסף חיים זוננפלד ז"ל
גלב"ע מ"ו באב תש"ו

אמי וסבתי, אשת חיל אם הבנים
מרת **חסא שיינא פערל זוננפלד ע"ה**
בת **רבי אלתר יצחק ורנר ז"ל**
נפטרה בשיבה טובה בשבת קודש ח' מרחשון תשמ"ה

ת נ צ ב " ה

הונצחו בחוברת על ידי
בנם ר' משה יהודה זוננפלד הי"ו
ונכדיהם ר' אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו
ור' דניאל זוננפלד הי"ו
ירושלים - רעננה - ברזיל

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי ז"ל**

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב ז"ל**

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער הענוה

56.....שער הבושה

81.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם, למען תלך בדרך טובים, ואורחות צדיקים תשמור.

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה', בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך, לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "אורחות יושר".

כמעשינו בראשונה, ממשכים אנו בחוברת השניה, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל, הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו, לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו, מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות, והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה, בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו, כי תיקון המידות, הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים גם יחד,

ומבאר שם בלשונו הזהב, אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייטן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסוליייתה, שנאמר ראשית חכמה יראת ה', ונאמר עקב ענוה יראת ה', למדנו, כי סדר הדברים הוא, תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים, בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים, בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבינו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה, זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו, למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב, בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים, בביאת המשיח, ובבנית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת אורחות המוסר

סדר הלימוד היומי בשיעורים

שבוע א'	יום א' ב' שבט - יום ה' ו' שבט.....(פרשת בא)
שבוע ב'	יום א' ט' שבט - יום ה' י"ג שבט.....(פרשת בשלח)
שבוע ג'	יום א' ט"ז שבט - יום ה' כ' שבט.....(פרשת יתרו)
שבוע ד'	יום א' כ"ג שבט - יום ה' כ"ז שבט.....(פרשת משפטים)

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

שער השני

שער הענוה

(א) **הענוה היא מדה טובה, והיא הפוך הנאותה. ומי שיש בו המדה הזאת, כבר השיב נפשו מכמה מיני רעות. ומי שהגיע אל מעלה זאת הנכבדת, עושה מצוה,**

א. הענוה היא מדה טובה. דרש רבי אליהו לופיאן: יסוד מושג הענוה, אינו שלא ידע ויכיר האדם את ערך נפשו, אדרבה צריך אדם לידע כוחות נפשו. רק יחשוב כי כשרונותיו וסגולותיו הם מתנת שמים ואין הם משלו. וידע כי אילו לאדם אחר היו כוחות וכשרונות כמוהו היה

משיג יותר ממנו, אם כן איפוא הרי הוא בעל חוב לקונו, ואם אינו מנצל מה שיכול להשיג - חסר ופגום הוא!

וראיה גדולה לדבר: משה רבינו העניו מכל אדם אשר על פני האדמה, הכתיב עליו בתורה "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידות, ותמונת ה' ביט". והרמב"ם מנה ב"ג עיקרים: "להאמין באמונה שלימה שנבואת משה רבינו היתה אמיתית, ושהוא היה אב לנביאים הקודמים לפניו ולבאים אחריו", ובודאי גם על משה עצמו חלה החובה להאמין בזה באמונה שלימה... (לב אליהו א, רצד).

וכן אמר רבי לייב חסמן: פשוט הוא שעניו אינו נקרא מי שאינו יודע מהותו

ביאורים

1. מדה טובה. "מדת הענוה היא מדרגה גדולה מאד אשר מרוב הקושי בהשגתה חשבה רבי פנחס בן יאיר אחר החסידות" (חיי עולם פכ"ז). 2. השיב נפשו מכמה מיני רעות. העניו בענותנותו חוסך מעצמו כמה מדות רעות ככעס, קנאה ושנאה וכדו', שמהם סובל הגאווה. "גדולה היא הענוה [שמוחזק] שאין בעלה עושה רע, שנאמר: 'עקב ענוה יראת ה'". (משנת רבי אליעזר פ"ו). "העניו זוכה להיות שמור מכל מכשול ועון. ומעלה זו דיה ומספיקה שיגער האדם ביצרו להרחיק עצמו מן הגאווה ולהתדבק בענוה" (מתוך מדרש טו). "התופס מדת הענוה ינצל מכל חטא ממש" (יערות דבש א, טו).

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות. (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם). החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות. תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

ארחות שער העונה צדיקים

וּמִקְבַּל שָׂכָר לְפִי גָדֹל עֲנֻתָּו. כִּי
(ב) הָעֲנָוָה, ³שֶׁרִשׁ הָעֲבֹדָה, וּמַעֲשֵׂה
קָטָן שֶׁל ⁴הָעֲנָוָה מִתְקַבֵּל לְפָנֵי הַשֵּׁם
בְּרוּךְ-הוּא ⁵אֵלֶּף יְדוּת יוֹתֵר
מִמַּעֲשֵׂה גְדוֹל שֶׁל ⁶הַנְּאֻחַ. וְכֵן
אֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: ⁷אֶחָד הַמְּרַבֵּה וְאֶחָד

וכוחות נפשו, כי שוטה
הוא ולא עניו, אלא
שמכיר בהכרה מלאה
שכל מה שיש לו אינו
שלו, אלא ברחמי ה'
היטיב עמו ונתן לו. וכל
מה שמרגיש בזה יותר,
הוא העניו האמיתי.
(אור יהל ג, פר' שמיני).

כמו כן מסר רבי שלמה
כהן ששמע מפי ה"חזון איש": בגדר מדת הענוה טועים רבים, בחושבם שענוה
פירושה להחזיק עצמו בבור וריק, הגם שזה רחוק מהאמת. הענוה האמיתית:
שאדם ידע את ערכו, ואם הוא אמנם גדול בתורה מותר לו לדעת את זה
ולהחזיק עצמו בהתאם למדרגתו הנכונה, אולם אין לו לדרוש כבוד וגדולה
על כך, כי הרי זוהי חובתו בעולמו לגדול ברוחניות, וכמאמרם ז"ל: אם למדת
תורה הרבה אל תבקש גדולה לעצמך, כי לכך נוצרתי!

יפה הגדיר את הדבר המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ ממיר. אי לו לאדם שאינו
מכיר את ליקויי נפשו ומגרעותיו, שהרי אינו יודע מה עליו לתקן. אך אי לו
שבעתיים, אם אינו מכיר את כוחות נפשו וסגולותיו, שאז אפילו את כלי
עבודתו אינו מכיר!!! (מרכיצי ת"מ פרק יג).

ב. הענוה שורש העבודה. ענוה היא מדה טובה שאין כמוה כמאמר רבותינו
ז"ל (ע"ז כ). "ענוה גדולה מכולם", והיא אב התורה ומדות הטובות ורעותיה
מובאות אחריה אהבה ואחזה שלום ורעות עם כל אדם, ואינו כועס כלל
ומעביר על מדותיו ורוחו רוח נשברה ולבו לב נשבר ונדכה ואינו מקפיד על
דבר, ובורח מן הכבוד ואינו מבקש גדולה ואינו חומד כבוד ואינו מחזיק טובה

ביאורים

3. שורש העבודה. ההכנעה היא יסוד העבודות, שעל ידה יכול האדם לפרוש
ממדות האדנות, ולהביע לאלוקים שהוא מיחס מדות אלה רק לו ויתברך לבדו
ולא לברואים. (חזה"ל, שער הכניעה). 4. הענוה. בכת"י הגירסא: העניו.
5. אלף ידות. אלף פעמים. 6. הנאח. בכת"י הגירסא: הנאה. 7. אחד המרבה
ואחד הממעיט. בהבאת קרבן, בין אדם עשיר המביא בהמה לעולה, ובין

עיונים

ארחות

שער העונה

צדיקים

לעצמו וכנהנה רבות
מדות טובות וישרות הן
נגררות מן הענוה
באמת. (פלא יועץ,
ענוה).

הרמב"ן באגרות כתב
בענין מדת הענוה:
"שהיא מדה טובה מכל
המדות הטובות, שנאמר
(משלי כב, ד): עקב ענוה
יראת ה'".

מדת הענוה כוללת
הכל, והיא מדה על כל

הממעיט, ובלבד שייכון לבו לשמים
(מנחות קי, א). אַבְל מַעֲשֵׂה שֶׁל
⁸הַנְּאֻחַ אֵינוֹ מִתְקַבֵּל לְפָנֵי הַשֵּׁם
בְּרוּךְ-הוּא, ⁹כִּי הִיא תוֹעֵבֶת נַפְשׁוֹ,
שֶׁנֶּאֱמָר: "תוֹעֵבֶת ה' ¹⁰כָּל גְּבוּה לֵב"
(משלי מז, ה). וּבַעֲבוּר זֶה ¹¹צוּעֵק
וְאֵינוֹ נִעְנֶה, שֶׁנֶּאֱמָר: "¹²גַּם כִּי תִרְבּוּ
תִפְלָחַ, אֵינֶנִּי שִׁמְעִי" (ישעיה א, מז),

המדות ומפתח הכל... וכאשר יתייגע תמיד להשיגה, כל שאר המדות נגררות
אחריה, שהרי הכתר הראשונה בה, וזו תהיה סיבת קנין המדות הטובות.
(תומר דבורה פרק שני).

הענוה היא עצם הגדלות, והיא הגדולה על כל הגדלות, עד שאין גדולה
למעלה ממנה, וזה כי בעל הענוה לא יוגדר ולא יוגבל כלל, ודבר זה מורה על
הפשטות הגמורה שהיא פשוטה, והפשטות לא תוגבל... (נתיבות עולם
למהר"ל, ענוה א').

ביאורים

אדם עני המביא סולת למנחה, חביבים הם במדה שוה לפני הקדוש ברוך
הוא, בתנאי שמכוונים לבם לשם שמים. וכן מעשה קטן של העניו - שלבו
וונותו לשם שמים, מתקבל לפני ה' אלף פעם יותר ממעשה גדול של הגאה -
שאינו לבו לשם שמים. 8. הנאח. בכת"י הגירסא: הנאה. 9. כי היא [בכת"י
הגירסא: הוא] תועבת נפשו. מעשה של הגאווה [או אדם הגאה] מאוס ושנאוי
לפני ה'. 10. כל גבוה לב. כל המתנשאים בלבם. 11. צועק ואינו נענה. צועק
בתפלתו לה', ואין תפלתו מתקבלת. 12. גם כי תרבו תפילה. ישעיהו הנביא
מוכיח את עם ישראל ואומר: כשהנכם פורשים ידים כלפי מעלה ומבקשים
ש' יציל אתכם מהאויבים, ה' יתעלם מכם ולא ישמע תפלתכם, גם אם
תוסיפו תפלות רבות, וזאת עקב מעשיכם הרעים שגורמים לכל צרותיכם.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

וְעוֹשִׂים מִצְוֹת ¹³ וְטוֹרְפִים אוֹתָם בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁴ "מִי גַם בָּכֶם וְיִסְגֹר דְּלֹתֵיכֶם" (מלאכי א, י), וּמִבֵּיא קָרְבָן ¹⁵ וְאִינוֹ מוֹתֻקְבֵּל שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁶ "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רָמֹם חֲצִירִי" (ישעיה א, יב), וְנֶאֱמַר: ¹⁷ "עֲלוֹתֵיכֶם סָפוּ עַל זִבְחֵיכֶם, וְאָכְלוּ בִשָּׂר" (ירמיה ז, כא). אֲכַל בְּמִדַּת הָעֲנוּה וְהַשְׁפָּלוּת מִגִּיעַ לְכָל טוֹב, כִּי "לְעֲנוּיִם יִתֵּן חֵן" (משלי ג, לד); וְכִיּוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵן בְּעֵינֵי הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, ¹⁸ צוּעֵק וְנִעְנָה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁹ "טָרִם יִקְרָאוּ וְאֵנִי אֶעֱנֶה" (ישעיה סה, כד); וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת וּמִקְבָּלִים אוֹתָם בְּנֶחַת וּבְשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ²⁰ "כִּי כִבֵּר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשִׂיךָ" (קהלת ט, ז), וְלֹא עוֹד, אֲלֹא שֶׁמֶתְאֵנָה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: ²¹ "וְעָרְבָה לָהּ מִנְחַת יְהוָה וִירוּשָׁלַיִם" (מלאכי ג, ד).

ביאורים

13. וטורפים אותם בפניו. מערבים לו מצוותיו בפניו, כלומר, שאין מצוותיו מקובלות לפני הקדוש ברוך הוא. 14. מי גם בכם ויסגר דלתים. פירש רש"י: הלואי ויקום איש טוב בכם שייסגר דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועבה הזאת. 15. ואינו מתקבל. לרצון לפני ה'. 16. רמז חציר. כאשר הנכם עולים לבית המקדש ברגלים לחלות את פני ה', הנכם רומסים אותו, משום שאתם רבקים במעשיכם הרעים. 17. עולותיכם. שאתם מקריבים כליל, טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר, שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום (רש"י). 18. צועק. בתפלה לה'. 19. טרם יקראו. בתפילה לבקש צרכיהם, ואני אענה ואתן להם מה שחשבו לבקש. 20. כי כבד רצה האלהים את מעשיך. על ידי שעשית הטוב והישר, ומעשיך רצויים לפני המקום, אז תתענג ותשמח (מצודת דוד). 21. וערבה לה'. בזמן הגאולה העתידה יהיו רצויים לפני ה' קרבנות אנשי

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

ג. הכנעה ושפלות הנפש. שלחו מתם איהוה בן העולם הבא - ענוותן ושפל ברכ שייף

עיל שייף ונפיק [כפוף נכנס וכפוף יוצא] וכו' (סנהדרין פח:). "ענוותן" שאינו מתגאה בשכלו ובחכמתו, "שפל ברכ" ביחס לגבורת גופו, שיהיה כבדכיים שהן במקום שפל בגופו של אדם (מהרש"א). ובין יהודיע' מבאר: "ענוה" היא ההכנעה בלב, "שפל ברכ" שמתנהג בשפלות וכל מעשיו והליכותיו בהכנעה. "ידוע שהתעוררות חיצון מסייע להתעוררות פנימי, ועל ידי התנהגו בכבוד ראש ושחות עינים ושלא לבקש גדולה, ושלא לחמוד כבוד ושלא לישב במקום גדולים ושלא להתפאר בתפארת המלבושים בגדי חמודות, זה יזכירוהו ויעוררוהו להיות עני באמת. (פלא יועץ אות ש').

"ענוה" - בענינים שבין אדם לחברו, להיות וותרן ולמחול על עלבונו וכבודו. "שפלות" - בין אדם למקום, להשפיל עצמיותו לפני ה' ויקיים מצוותיו בלא התפעלות והתחשבות "מה יאמרו הבריות". כמו דוד המלך שהשפיל ובזוה עצמו לפני ה' (צוואת ר' נפתלי כ"ץ).

בספר 'שיחות מוסר' כתב לבאר החילוק, כי אפשר שיהיה אדם עני ומכל מקום הוא עומד איתן בדעתו, ואינו יכול לכופה ולהכניעה מפני דעת חברו, לא כן 'שפל ברכ' אשר בכוחו להכניע דעתו ולחזור בו מדבריו מפני דעת חברו, ובכל עת שוקל את דרכו מחדש ואינו מתעקש להחזיק בדבריו הקודמים. ועיין עוד בתפארת ישראל אבות ד' ס"ק כב.

ד. וחושב עצמו כאין. כתב רבי חיים מואלוז'ין וצ"ל (רוח חיים אבות ד') הסבר למהות הענוה. עיקר הענוה לא רק מה שאדם צריך לקבל עליו עלבונות ולקיים "ולמקללי נפשי תרדם", אלא שגם לבבו יחשוב שאינו נחשב לכולם לעומת הפחות שבאנשים. וגם אם הוא בר מדריגה חכם וירא שמים - יזכור כי לפי שכלו ותכונותיו לא עבד את ה' מספיק. ויכול להיות כי השפל שבאנשים לפי כשרונותיו ותכונותיו הדלות עמל יותר ממנו. אך אם האדם לבבו יחזיק את עצמו לעצום וגדול, הגם שלמעשה ינהג בדרכי ענוה ויסבול

ביאורים

יהודה וירושלים. 22. הכנעה ושפלות הנפש. שורש מילת "ענוה" לשון כניעה, כפירוש התרגום "לענות מפני - לאתכנעא מפני" (רוקח, ענוה).

ארחות שער הענוה צדיקים

עצמו²³ כַּאֲנִי. וְהָאֵדָם חַיֵּב בָּהּ בְּכָל
עֵת וּבְכָל זְמַן לַהֲיִיתָ²⁴ נִבְזָה בְּעֵינָיו
וּשְׁפַל-רוּחַ²⁵ וְרָךְ-לֵבָב²⁶ וְרוּחַ
נִשְׁבָּרָה.

²⁷שֶׁרָשׁ הָעֲנוּהָ - שִׁיחֲשֵׁב בְּעַצְמוֹ
בְּעוֹד שֶׁהוּא שָׁלֹו וְשִׁקְטוֹ,
בְּרִיא וְעִשִּׁיר, אֲשֶׁר הַבּוֹרָא בְּרוּךְ
הוּא²⁸ חֵיטִיב עִמּוֹ טוֹבָה, וְשֶׁהוּא
אִינוֹ רָאוּי לָהּ, (ח)²⁹וְשִׁיחֲשֵׁב גְּדֻלַּת
הָאֵל וְרוֹמְמוֹת תַּפְאֲרוֹתָיו, וְיַחֲשֵׁב:
מָה אֲנִי? הֲלֹא אֲנִי בְּרִיָּה שְׁפֵלָה

עיונים

עלבוננו - עליו הכתוב
אומר: "בפיהם יכזבו
ולבם לא נכון". ועוד
כתב שם: אם אדם
יחשוב שהוא מקיים
"מצות ענוה" - כבר יצא
מגדר ענוה, כי כל מהות
הענוה היא שלא יחזיק
שבא למדת הענוה.

וכן כתב בתומר דבורה'
(פ"ב): עיקר הענוה היא,
שלא ימצא בעצמו
(בלבו) ערך כלל, אלא
יחשוב שהוא האין (כמי
שאינו), עד שיהיה הוא
(עצמו) בעיניו הבריה
השפלה שבכל הברואים
ובזוי ונמאס מאד,
ויחשוב העדרו טוב מן
המציאות, ובזה יהיה מרגיש בעת שמבזים אותו כאילו הדין עמם, והוא
הנבזה אשר עליו האשם, וזו (ענוה שכזו) תהיה סיבת קנין המדות הטובות (כי
עניו שכזה ודאי ירחם, וידון לכף זכות, ויגמול חסד, ויציל עשוק מיד עושקו
וכו'). עכ"ד.

ה. ושיחשוב גדולת האל... הלא אני בריה שפלה מאד. וזה לשון הרמב"ם
(יסודי התורה ב, ב). "בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים,
ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר...
וכשמחשב בדברים האלה, מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד, וידע שהוא

ביאורים

23. כאין. כמי שאינו. 24. נבזה בעיניו. בזוי בעיני עצמו. 25. ורך לבב. לב
נכנע. 26. ורוח נשברה. רוח נכנעת. 27. שורש הענוה. נגד הבורא (תוספת
כת"). 28. היטיב עמו טובה. בכך שנתן לו שלוח בריאות ועשירות.

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

מֵאֵד, וְאֲנִי בְּעוֹלָם הַשְּׁפָל וְחַפְלָה.
וְיַחֲשֵׁב: כָּל מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁאוֹכֵל
לַעֲשׂוֹת אֵינָם כִּי אִם⁽¹⁾ טִפָּה מִן הַיָּם.
²⁹נִגְדַּם מָה שֶׁאֲנִי חַיֵּב לַעֲשׂוֹת.
⁽¹⁾וְיַעֲשֶׂה כָּל מַעֲשָׂיו לְכָבוֹד שָׁמַיִם,

בריה קטנה שפלה אפלה
עומד בדעת קלה מעוטה
לפני תמים דעות". עכ"ל.
ובחובות הלכות (שער
הכניעה פ"ו) כתב:
ההנהגה הראשונה היא,
שיכיר את עוצם
רוממות וגדולת הבורא

יתברך, כדי שיבין כמה עליו להכניע את עצמו לפניו.

ו. טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות. זה לשון רבינו יונה: בעיני האדם
יקטן הכל מה שהוא חייב בעבודת ה', על כן יכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד
בלבו כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש שיפארוהו על פעליו, ויסתירם
מדעת הבריות כפי יכולתו. (שערי תשובה א, כד).

משל למה הדבר דומה: אדם שחייב לזולת 10 מליון זהובים, ועלה בידו לעת
עתה לפרוע מאה זהובים, היש מקום בשכלו שיתפאר שכאילו עשה משהו
כלפי חובותיו הרבים? כן האדם, יש כך מעט תורה ומעשים - אל תחזיק טובה
לעצמך, דע לך כי רחוק מאד עדיין אתה ממה שאתה חייב לעשות. (זה
השער).

במסכת אבות (א, טו) שמאי אומר: "אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את
כל האדם בסבר פנים יפות". ביאר הגאון רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל (רוח
חיים): "רצה לומר שתאמר תמיד ותחשוב, שכל התורה שלמדת עד עתה וכל
המצוות שקיימת, עדיין לא עשית כי אם מעט מן המעט, ותזרו עצמך ללמוד
ולעשות עוד הרבה יותר ויותר. וזהו שאמר "ועשה הרבה", שעל ידי כן תעשה
הרבה. ותקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, שתחשוב שמא הוא עשה יותר
ממני".

ז. ויעשה כל מעשיו לכבוד שמים ולא להחניף. [בכת"י הגירסא: ויעשה כל
מעשיו לא לשם כבוד ולא להחניף וכו']. כתב הגר"א על הפסוק (משלי כג):
"אל תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים". הלומד לשם הנאת כבוד, הגם
שלימוד זה ערב ומתוק לו, אך שתיים רעות בזה: א. כונתו לשם גאוה. ב.

ביאורים

29. נגד. לעומת.

ארחות שער הענוה צדיקים

עיונים

ולא להחניף לשום אדם, ולא לשום הנאה, אך יעשה הכל לשמו הגדול - זה שרש הענוה. אבל הנכנע לפני הכורא ברוך הוא כשיחלה גופו או אחד מאיבריו, או בעת שמותים בנני ואוהביו, או בעת ירידתו מעשרו ונגלתו, או כשיזקין - באמת ^(ח) לעולם הענוה והשפלות מקבל לפני השם ברוך הוא, אך לא הגיע בזה לעקר הענוה. וחיב להתנהג בענוה כמשא ובמתן עם בני-אדם בעניני הממון לפנים משורת הדין עם כל אדם, וכל הנהגתו עם העולם הכל יהא בשפלות ובנחת.

כשהפנייה והמטרה תסתלק - הלימוד יפסק, כעין שאמר: כל אהבה שתלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה. וכך פירוש הכתוב: אל תאווה ללמוד תורה עם פניות של כבוד, כי חוץ מעצם איסור גאווה - הוא "לחם כזבים" מלשון "אשר לא יכזבו" (יפסקו) מימיו. לימוד כזה לא יאריך ימים ויפסק במהרה. אך לעומת זאת "יראת ה' טהורה עומדת לעד", הלומד תורה ביראת ה' בלא פניות, יזכה: א. עצם תורתו היא בטהרה. ב. "עומדת לעד" לימוד המתקיים!

ח. לעולם הענוה והשפלות מקובל לפני ה'. דרש רבי עזריה פיג'ו גאב"ד ור"מ ויניצא:

ישנם שני סוגי כניעה. הא' המעולה: אדם שמכיר שפלות ערכו כנגד גדולת ה', ורואה ומרגיש בכך את אפסותו. הב' בחיזונו מדוכא ביסורים או אז יכנע לכבו וגאותו מאימת הצרות. וזה שאמר דוד: "זבחי אלקים רוח נשברה" - הזבחים האמתיים הנרצים והנאהבים לפניו יתברך הוא רוח נשברה, שהרוח מעצמה תהיה נשברה, מהתבוננות שפלותו. אך ממשיך ואומר: גם "לב נשבר ונרכה" שברון לב והכנעה הבאה משום שהוא "נרכה", הגם שאין זה מן המוכרח, מכל מקום - "אלקים לא תבוז", ה' מקבל הכנעה כזו, כי גדולה היא איך שתהיה, שמביאה את האדם להכיר באפסותו. (בינה לעתים יג.)

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

^(ט) ועיקר הענוה, שיכנע לאותם שהן תחתיו. כשהקב"ה עמד לברוא את אדם הראשון נאמר: "ויאמר [למלאכים] נעשה אדם" (בראשית א, כו). כתב רש"י מחז"ל: אף על פי שהמלאכים לא סייעוהו ביצירת האדם, ואילו בלשון "נעשה אדם" יש פתחון-פה לכופרים לקנטר ולהוכיח מכאן שהקב"ה הוצרך למסייעים, עם זאת לא נמנע הכתוב מלכתוב כן, כדי ללמד הליכות דרך-ארץ ומדת ענוה, שלעולם יהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן אף על פי שאינו צריך לו. עכ"ד.

יש עוד ענוה טובה מאד, כגון מי שנכנע לפני רבו ולפני חכמים

נמלך ונוטל רשות מן הקטן אף על פי שאינו צריך לו. עכ"ד. [ובשם הסבא מסלבודקה: צא ולמד מעלת דרך ארץ, שכדאי היה להניח

ביאורים

30. מחמת גודל ענותנותו. ולא מחמת סיבה אחרת, כי ישנה ענוה מזוייפת, שאינו עונה לדברי חירופים של חבירו, כי מחשיב את עצמו ואומר בלבו, מה יתן לי ומה יוסיף לי דברים של זה, לאיש אשר כמוני?... או לפעמים אדם שומע חרפתו ושותק, כי חושב: מה לי לענות כסיל כאלותו, אדרבה אהיה בשתיקתי חשוב בעיני הבריות לעניו ומעביר על מדותיו. נמצא שכל וותרנותו באה מצד הגאווה. וכאלה בחינות רבות דקות אשר הם עטופים בלבושים רעים. והנכון הוא שיתאמת ברעתו, כי מה שפלוני העליבני זה רק כטיפה מים חסרונותי, ופלוני לא יודע מהם, וביוני רק אחד ממאה שיודע. (מפרשים ר"ה י"ז).

ארחות שער העונה צדיקים

וּלְפָנַי צַדִּיקִים הַחֹלְכִים בְּדַרְכֵי יִשְׂרָאֵל, וְחוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ: אֵלֹהֵם עֲבָדֵי הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא, מְשַׁרְתָּיו וְאוֹהֲבָיו; וּבַעֲבוּר זֶה יִשְׁפִּיל עֲצָמוֹ לְפָנֵיהֶם וּמִכְבָּדָם. גַּם זֶה עֲנֹה טוֹבָה, שִׁיחֲשָׁב: אֶפְנֶע לְפָנַי חֲכָמִים בְּדִי שִׁיקָרְבוּנִי וְיִלְמְדוּנִי וְיִזְכְּחוּנִי וְיִזְכְּרוּנִי בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא.

וַיֵּשׁ עוֹד עֲנֹה טוֹבָה מְאֹד, שִׁיפְנֶע לְפָנַי תִּלְמִידֵי וַיִּפְרֹשׁ לָהֶם בָּל כְּתוּבָה, לְגָדוֹל לְפִי גָדְלוֹ וְלִקְטָן לְפִי קְטָנוֹ, וַיִּפְרֹשׁ וַיַּחְזֹר וַיִּפְרֹשׁ⁽³⁰⁾ בְּסִכְר פָּנִים יְפוֹת, עַד שִׁיבִינוּ, וְלֹא יֹאמְרוּ: אֵיךְ אָשִׁיב³¹ עָלָיו עַד שִׁיבִין, הֲלֹא לְבוֹ קָשָׁה בְּאָכֵן, וַיִּסְתֵּר הָעֵינָן בְּנֶחֱת כְּמָה פְּעָמִים. וּבְכֹר יִדְעָתָ⁽³²⁾ שְׁכָרוֹ

ברוך הוא למשה, כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל.

ביאורים
31. עליו. על זה.

עיונים ארחות שער העונה צדיקים

בתורה מקום למינים לטעות, רק כדי ללמדנו דרך ארץ. י. כסבר פנים יפות. באבות (ב, ה) תנן: 'ולא הקפדן מלמד'. פירוש, אדם קצר רוח שאינו סבלן להשיב לתלמידיו על שאלותיהם, אינו ראוי להיות מלמד, לפי שתלמידיו ימנעו מלשאל אותו וישארו בספקותיהם. ולפיכך צריך שיסביר פנים לתלמידיו גם אם ישאלו פעמים הרבה עד שתהא משנתם סדורה בפניהם. (על פי רש"י ורבינו יונה).

"ודבר ה' אל משה פנים אל פנים" (שמות לג, יא) אמר רבי יצחק: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, משה, אני ואתה נסביר פנים בהלכה (ברכות סג). וכן אמרו שם: אמר לו הקדוש

כך? בספר 'שיחות מוסר' ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ענין זה: הנה ודאי אדם אחר במצבו של רבי פרידא, לא היתה לו היכולת והסבלנות ללמוד בתחילה עם תלמיד כזה

שאינו מבין עד שילמדו עמו ארבע מאות פעם, וגם היה מרגיש ביטול זמן בכך. ומה גם אם אירע שאותו לימוד של ארבע מאות פעמים היה לריק באשמתו של התלמיד שהסית דעתו, ודאי שהיה כועס על תלמידו, ובדין, שהרי גרם לו איבוד זמן לריק, ולא היה מסכים ללמד אותו שוב. ואילו רבי פרידא לא זו בלבד שהיה מלמדו תמיד ארבע מאות פעמים, ולא חש רבי פרידא לביטול זמנו, אלא אף כשאירע שארבע מאות הפעמים היו לריק, לא גער בתלמידו ולא כעס, אלא להיפך, עודדו בדבריו "הב דעתך ואתני לך" [תן דעתך ואלמד אותך], ושנה עמו עוד ארבע מאות פעמים נוספות, הרי זו שבירת המדות מאין כמוה, ובזכותה זכה הוא עצמו, וזיכה את כל בני דורו לחיי העולם הבא.

ביאורים

32. שחזר לתלמיד אחד ארבע מאות פעמים. רבי פרידא היה לו תלמיד קשה הבנה, והיה לומר עמו בכל יום ארבע מאות פעמים עד שהבין. פעם אחת הוצרך רבי פרידא לילך לדבר מצוה, ובאותו היום כל מה שלמד עם התלמיד לא נקלט בראשו. שאלו רבי פרידא: מדוע אינך מבין הלימוד כבשאר הימים? אמר לו התלמיד: מאותה שעה שהזמינו את כבודו ללכת, הסחתי דעתי ולא יכולתי להתרכז בלימוד, כי בכל רגע אמרתי בלבי: כעת ילך כבודו ויפסיק עכשיו. לא עזבו רבי פרידא, ואמר לו: אשב ואלמד עמך שוב, ותן דעתך עכשיו להבין הלימוד, ולמד עמו ארבע מאות פעמים נוספות עד שהבין. יצאה בת קול ואמרה לו לרבי פרידא: בחר לך אחת מהשתיים: או שיוסיפו לך ארבע מאות שנות חיים, או שתזכה אתה ובני דורך לחיי העולם הבא. השיב רבי פרידא: רצוני שאזכה אני ובני דורי לחיי העולם הבא. אמר הקדוש ברוך הוא למלאכים הממונים על כך: תנו לו גם את זה וגם את זה! (עירובין נד, ב).

ארחות שער העונה צדיקים

שֶׁל רַבִּי פְּרִידָא,³² שֶׁחָזַר לְתִלְמִיד אַחֶר אַרְבַּע מֵאוֹת פְּעָמִים (עירובין נד, ב).

וַיֵּשׁ עוֹד עֲנֹה גָדוֹלָה - לְלַמֵּד לְפָנַי

שאינו מבין עד שילמדו עמו ארבע מאות פעם, וגם היה מרגיש ביטול זמן בכך. ומה גם אם אירע שאותו לימוד של ארבע מאות פעמים היה לריק באשמתו של התלמיד שהסית דעתו, ודאי שהיה כועס על תלמידו, ובדין, שהרי גרם לו איבוד זמן לריק, ולא היה מסכים ללמד אותו שוב. ואילו רבי פרידא לא זו בלבד שהיה מלמדו תמיד ארבע מאות פעמים, ולא חש רבי פרידא לביטול זמנו, אלא אף כשאירע שארבע מאות הפעמים היו לריק, לא גער בתלמידו ולא כעס, אלא להיפך, עודדו בדבריו "הב דעתך ואתני לך" [תן דעתך ואלמד אותך], ושנה עמו עוד ארבע מאות פעמים נוספות, הרי זו שבירת המדות מאין כמוה, ובזכותה זכה הוא עצמו, וזיכה את כל בני דורו לחיי העולם הבא.

ארחות שער הענוה צדיקים

הקטנים³³ ולדרש מהם מה שנגעלם
ממנו, ולא יאמר: איך אלמד לפני
זה ואיך אדרש ממנו, הלא הוא
קטן ממני. ועל זה נאמר: "(ב) מכל
מלמדי השכלתי" (תהילים קיט, צט).
ועוד אמרו רבותינו: מאד מאד הוי
שפל-רוח בפני כל אדם (אבות פ"ד
מ"ד) - לא בפני הגדולים לבד צריך
להיות שפל-רוח, אלא אף לפני

יב. מכל מלמדי
השכלתי. במסכת אבות
(ד, א). בן זומא אומר,
איזהו חכם הלומד מכל
אדם, שנאמר (תהלים
קיט צט): "מכל מלמדי
השכלתי כי עדותך
שיחה לי". פירושו: איזהו
חכם שראוי להתהלל
בחכמתו, זהו הלומד
מכל אדם, ואפילו ממי
שקטן ממנו בחכמה.
וכיון שאינו חס על
כבודו ולומד אף מן
הקטנים, ניכר שחכמתו

היא לשם שמים ולא בשביל להתגאות בה. (רע"ב). ולמדים זאת מדור המלך
שאמר 'מכל מלמדי השכלתי כי עדותך שיחה לי', - שהיה לומד מכל אדם,
ולא היה מתבייש ללמוד אף מאדם הקטן ממנו, והיה עושה כן מפני ש'עדותך
שיחה לי', היינו שכל כוונתו היתה לשם שמים. ונאמר (משלי ב, דה) 'אם
תבקשנה [את החכמה] ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת
אלהים תמצא'. וכשם שהסוחר המשתדל להרויח ממון, אינו מבחין עם מי
הוא סוחר, ואינו מתבייש לסחור אפילו אם אדם קטן ממנו, כך מי שמשתדל
למצוא חכמה אינו מבחין ממי הוא לומד. (רבינו בחי). וכשם שאם אבד
לאדם איזה כלי, הוא מחפשו ואינו מתבייש לבקש מכל אדם, כך צריך
לחפש את החכמה. (רבינו יונה).

וכתב בספר ראשית חכמה (שער הענוה פ"ו): ולענין הענוה, בלי ספק כי
הלמד מכל אדם בודאי הוא עניו, כי מרוב ענותנותו אינו חושש ללמוד תורה
(מכל אדם) אפילו שיהיה קטן שבקטנים, מפני שאינו חושש אלא לכבוד
התורה, והיינו "כי עדותך שיחה לי".

ביאורים

33. ולדרוש מהם מה שנגעלם ממנו. לשאול אותם מה שאינו יודע ולבקשם

ארחות שער הענוה צדיקים

הקטנים. ויהיה בדרך זה, יזכה
את הרכים, (י) כי הוא נושא חן
בעיני כל רואיו, וכל מעשיו וסדרי
עניניו מקבל להם, ותמיד הם
משבחים אותו, ומתוך כך הם
חומדים לעשות כמוהו, וכל אדם
יכרך את בנו שיהיה כמו פלוני,
(י) ויזכה הוא מקדש השם ברוך הוא.

יג. כי הוא נושא חן
בעיני כל רואיו. בתנא
דבי אליהו (זוטא פט"ו).
"לעולם יהא אדם עניו
בתורה ובמעשים טובים
וביראת שמים, עם אביו
ואמו ועם רבו ואשתו
ועם בניו ועם בני ביתו
ושכניו, ועם קרובים
ורחוקים ואפילו עם גוי
בשוק כדי שיהא אהוב
למעלה ונחמד למטה
ומתקבל על הבריות

וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב.

יד. וזוה הוא מקדש ה'. במסכת יומא (פג). דרשו את הפסוק "ואהבת את ה'
אלקיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך: שיהא קורא ושונה ומשמש
תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו באמונה, ודבורו בנחת עם הבריות. מה
הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה! אוי להם לבריות שלא למדו
תורה! פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתקנים מעשיו, עליו
הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר כך אתפאר".

וזה לשון הרמב"ם (יסוד"ת סוף פ"ה): וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה
דבורו בנחת עם הבריות, ודעתו מעורבת עמהם, ומקבלם בסבר פנים יפות,
ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקלין לו, ונושא ונותן באמונה
וכו', עד שימצאו הכל מקלסין אותו ומתאווים למעשיו, הרי זה קדש את ה',
ועליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר". עכ"ל.

"ועשו ארון עצי שטים, אמתיים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי
קומתו" (שמות כה, י). כידוע, הארון רומז לתלמיד חכם אשר בו שוכנת
התורה, ועל כך כותב בעל הטורים: "כל מידותיו (של הארון) היו שבורות
בחצאי אמות, ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו". ועל

ביאורים

שיבארו לו מה שאינו מבין בעצמו.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

אָבֵל הַמֵּתֵנָּהּ הוּא מַחֲלֵל הַשֵּׁם
בְּרוּךְ הוּא וּמַחֲסִיֵּא אֶת הָרָבִים,
34 וְהוּא דוֹמָה לְנִבְלָה שֶׁהִיא מְשַׁלֶּכֶת
בְּשׂוֹק, וְכָל עוֹבֵר וְשֹׁב מֵנִיחַ יָדוֹ עַל
חֻטְמוֹ עַד שִׁיעֵבֶר, כִּךְ הַמֵּתֵנָּהּ הוּא
מְנַגֵּה אֶת הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ וּמַרְחִיק
בְּנֵי-אָדָם מִן הַתּוֹרָה, כִּי אוֹמְרִים:
מַה תּוֹעֵלֶת יֵשׁ בַּתּוֹרָה, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לוֹמְדֶיהָ רָעִים? וּמַתּוֹךְ
כִּךְ פּוֹרְשִׁים הֵן מִן הַתּוֹרָה.

הַעֲנָנָה נִפְרֶת בְּאָדָם בְּשִׁשָּׁה דְּבָרִים:

הָרִאשׁוֹן - בְּחֻק בְּעֵסוֹ שֶׁל אָדָם. כְּגוֹן שֶׁבָּזְהוּ אָדָם
מֵאֵד בְּדְבָרִים אִי בְּמַעֲשֵׂהוּ, 35 וַיֵּשׁ לוֹ לְהִנָּקֵם
מִמֶּנּוּ, וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ וּמוֹחֵל לוֹ בְּעֹבֵר הַפּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא,
זֶה סִימָן עָנָוָה. (טו) וְלִפְעָמִים אֲסוּר לְמַחֵל, כְּגוֹן

ביאורים

34. והוא דומה וכו'. זה לשון אבות דרבי נתן (א, ב): "אמר רבי עקיבא, כל המגביה עצמו על דברי תורה, למה הוא דומה, לנבלה מושלכת בדרך, כל עובר ושם מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך, שנאמר (משלי ל, לב) 'אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה'. וביקרא רבה (א, טו): 'כל תלמיד חכם שאין בו דעת [פי' דרך ארץ וענוה, רד"ל], נבלה טובה הימנו'. 35. ויש לו להנכם ממנו. כלומר, למרות שהיכולת בידו להנכם ממנו, הוא סולח לו

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

(כב). נאמר: תלמיד חכם
שאינו נוקם ונוטר כנחש
אינו תלמיד חכם.
ושאל המלך נענש על

כך שבא לידי מקרה שעליו ניטלה מלכותו - מכיון שמתחילת מלכותו מחל על כבודו והחריש. וביארה הגמרא כי איסור "לא תקום" נאמר בממון, כגון שאמר לו השאילני קרדומך ואמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, אבל תלמיד חכם שציערוהו ולא פייסוהו אסור לו למחול. ואם בא אחר לנקום נקמתו בקיום המשפט ישתוק, ואילו מאמר "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו", מתייחס רק לאחר שפייסוהו. עיי"ש.

והנה הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ז הי"ג) כתב: אף על פי שיש רשות לחכם גדרות לכבודו, אינו שבח לתלמיד חכם להנהיג עצמו בדבר זה, אלא מעלים אזניו מדברי עס"הארץ, ולא ישיית לבו להן, כענין שאמר שלמה בחכמתו: "גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך". וכן היה דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתם ואינם משיבים, ולא עוד אלא שמוחלים למחרף וסולחים לו. וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים ואומרים שמעולם לא נידו אדם ולא החרימוהו לכבודם, וזו היא דרכן של תלמידי חכמים שראוי לילך בה. במה דברים אמורים כשבזוהו או חרפוהו בסתר, אבל תלמיד חכם שבזוהו או חרפו אדם בפרהסיא - אסור לו למחול על כבודו, ואם מחל נענש, מפני שזה בזיון תורה, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו.

הריב"ש בשם הראב"ד כתב: מה שאמרו "הרב שמחל על כבודו, כבודו מחול", היינו אם לא כיבדוהו כפי הצורך, כגון לעמוד מפניו, אבל אם ביזוהו בפועל - אינו יכול וגם אסור לו למחול, כי התורה מתבזית בכך.

אמנם, גם על בזיון בפרהסיא כבר כתבו גדולי הדורות (חנוכת התורה דף לו, ב; פתח עינים להחיד"א יומא כג) שמה שכתוב על תלמיד חכם ש"נוקם ונוטר כנחש" - היינו רק אם התלמיד חכם לא נהנה מכך הנאה עצמית אלא עושה רק בשליחותו של ה' למען כבוד התורה, [וזהו הדמיון לנחש - שאין לו הנאה, שהרי טועם רק טעם עפר], אבל לא כשמתערבת בנקמתו הנאה עצמית.

ביאורים

מחמת ענוה ושפלות.

ארחות שער הענוה צדיקים

עיונים

הַשְּׁנִי - ³⁶כְּשִׁיבֹא הַפֶּסֶד גָּדוֹל, אִם יִשְׁמְנוּ בְּנֵי וְקָרוֹבָיו, וּמִצְדִּיק דִּין הַבּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא עָלָיו וּמִקְבֵּל מֵאֲהָבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ³⁷"וַיְהִי אֲהֶרָן" (ויקרא י, ג), ³⁸וְזֶה יוֹרָה מֵאֵד עַל הָעֲנוּה.

הַשְּׁלִישִׁי - אִם יִשְׁמַע שֶׁהָעוֹלָם מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ עַל חֲכָמָתוֹ וְעַל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, ^(כ"ז)לֹא יִשְׁמַח בְּלִבּוֹ עַל זֶה, אֲלֵא יִחְשַׁב שֶׁמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים הֵם מוֹעֲטִים ³⁹נֶגֶד מֶה שֶׁהוּא חַיֵּב לַעֲשׂוֹת, וְאֵינָם

ביאורים

36. כְּשִׁיבֹא הַפֶּסֶד גָּדוֹל. כשרכשו נפגע ונגרם לו נזק גדול. 37. וידום אהרן. כאשר מתו שני בני אהרן, היתה תגובתו: "ידום אהרן" (ויקרא י, ג). ודוד המלך אומר (תהלים לו, ז): "דום לה' ותחולל לו" (פירוש, הבלל לגזרת ה' ויחל וצפה לטובו). ונאמר (עמוס ה, יג): "לכן המשכיל בעת ההיא ידום" (מי שהוא חכם ידום בבוא הרעה ולא יתרהר אחר מדת הדין. רש"י). 38. וזה יורה מאד על הענוה. מאחר והוא מגביר אז את מדת הסכלנות על הזעזוע הנפשי, ומקבל את גזירת הבורא באהבה ומצדיק את דינו, זה מראה שיש לו באמת הכנעה ושפלות לפני האלוקים. 39. נגד, לעומת.

ארחות שער הענוה צדיקים

עיונים

אֵלֶּא כְּטִפְפָּה מֵהַיָּם. וְכָל-שָׁפָן אִם יֹאמְרוּ עָלָיו מַעֲשִׂים טוֹבִים שְׁלֹא עָשָׂה, שְׁלֹא יִשְׁמַח, אֲלֵא יִצְטָעַר בְּלִבּוֹ עַל שִׁיזָּא לוֹ שֵׁם ⁴⁰בְּדָבָר הַמַּחְמָאוֹת וְהַתְּהִלָּה, הוּא חִפֵּשׂ אֶת הַסְתִּירָה וְהַקְשִׁיּוּהָ עַל דְּבָרָיו, וּמִמִּילָא תִּתְבַּרֵּר הַהִלְכָּה וְאִם טַעֲיִיתָ אֶתְקַן וְאֶעֱמֹד עַל הָאִמְתּוּ. כִּךְ נוֹהֵג הַשֵּׁלֶם

במדותיו. ואילו אנשי העולם שמחים לשמוע סיוע לדבריהם, ודואגים וכואבים מסתירת דבריהם, כי אינם מחפשים את נקודת האמת, אלא שיהיה הכל מיושב כדבריהם, האנוכיות היא הקובעת... (פניני החכמה רסו). ידועים דברי 'חובות הלבבות' (יחוד המעשה פ"ה) על גדרה של ענוה אמיתית, והוא, בהגיע האדם למדת ה'השתתות'. וז"ל (עפ"י 'לב טוב'): "וכבר מסופר על חסיד אחד ששאל את חבריו: האם הגעת כבר למדרגה שהכל שוה בעיניך? - שאל אותו חבריו: באיזה מובן? - ענה לו החסיד: האם שוה בעיניך אם משבחים אותך או מגנים אותך? - ענה לו חבריו: לא. - אמר לו החסיד: אם כן עדיין לא הגעת לענוה הראויה. התאמץ, ואז אולי תגיע לידי מדרגה זו, כי זוהי המדרגה העליונה שבמדרגות החסידים, ושיא המעלות הטהורות". והיינו שלענין אמיתי אין כל הבדל אם משבחים אותו או מגנים אותו. ובוזה יתבאר מאמרם ז"ל (נדה ל): "אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע". וכבר הקשו, הרי אמרו חז"ל (אבות ב, יג): "אל תהי רשע בפני עצמך", ופירש הרמב"ם שלא יחזיק עצמו כרשע אלא כבינוני? ועפ"י הנ"ל יש לפרש: אף כאשר כל העולם אומרים עליך "צדיק אתה", היה שוה בעיניך כאילו אמרו עליך שאתה רשע, והיינו שתגיע למדת ההשתתות שישוה בעיניך השבח והגנות, וזהי פסגת הענוה.

ביאורים

40. בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ. כי על ידי כך ה' בודק אותו אם אכן עשה את מה שמשבחים אותו עליו, וכשמתברר שלא עשה זאת - ה' חושב לו זאת לעוון ומעניש אותו על כך, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות סב): כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספרדים. ופירש הרא"ש (מ"ק פ"ג) שאם מספידים את המת בדבר שאין בו - הוא לו למזכרת עוון וגורמים לו שמענישים אותו על שלא עשה את מה שמספרים עליו. (פת לחם).

ארחות

שער הענוה

צדיקים

שְׁאִין בּוֹ. וְאִם אֶחָד סֵפֶר עָלָיו מַעֲשִׂים רָעִים - אִם אִמֶּת
הַדָּבָר, ⁴¹לֹא יִחַפֵּשׁ לְעוֹת הָאִמֶּת לְנִקּוֹת עֲצָמוֹ, ⁴²כְּמוֹ
שֶׁאָמַר יְהוּדָה "צִדְקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח, כו), וְאֵל יִשְׁתַּדֵּל
לְהַכְחִישׁ אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁסֵּפֶר עָלָיו, וְאֵל יִשְׁנֶאֱהוּ עַל שְׁגָלָה
הַדָּבָר, אֲךָ יִכְנַע לְבוֹרָא בְּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר גָּלָה מַעַט
מִתְרַבֵּה לִיִּסְרוֹ וּלְהוֹכִיחוֹ בְּדִי שִׁישׁוּב אֱלֹוִי. וְאִם מֵה
שֶׁסֵּפֶר עָלָיו הוּא שֶׁקֶר, אֵל יִבְלִים הַמִּסְפֵּר ⁴³וְלֹא יִכְעַם
עָלָיו. כִּי כִּבֵּר הָיָה אַחֵר מִן הַחֲכָמִים שֶׁסִּפְּרוּ עָלָיו ⁴⁴רַע, וּכְשֶׁנִּדְרַע הַדָּבָר לְחִסְדִּי, שָׁלַח לְאוֹתוֹ שֶׁסֵּפֶר עָלָיו ⁴⁵דוֹרוֹן,
וְכַתֵּב לוֹ: אַתָּה שָׁלַחְתָּ לִּי דוֹרוֹן ⁴⁶מִזִּכְיוֹתֶיךָ, וְאֲנִי גִמַּלְתִּי
לְךָ בְּדוֹרוֹן זֶה שֶׁשָׁלַחְתִּי לְךָ. כִּי ⁴⁷לְיוֹם הַדִּין ⁴⁸מֵרָאִים
מַצּוֹת לְחֶרֶבָה בְּנִי-אָדָם שְׁלֹא עָשׂוּ אוֹתָן מַצּוֹת, וַיֵּאמְרוּ:
הֲלֹוא לֹא עָשִׂינוּ זֶה! וַיִּשְׁיבוּ לָהֶם: אוֹתָם שֶׁסִּפְּרוּ עֲלֵיכֶם

ביאורים

41. לא יחפש לעות האמת. כלומר, לא יחפש הצטרפויות ולא יסלף העובדות כדי לטוהר את שמו ולהצדיק את מעשיו, אלא יודה שלא עשה כהוגן. 42. כמו שאמר יהודה צדקה ממני. "צדקה" בדבריה, "ממני" היא מעוברת (ראה סוטה י.). הרי שיהודה הודה על חטאו, אף על פי שהיתה בכך בושה רבה עבורו. 43. ולא יכעם עליו. כיון שקיבל ממנו מתנה גדולה בדמות כל המצוות שעשה הלה עד הנה, כהמעשה דלהלן. 44. רע. לשון הרע. 45. דורון. מתנה. 46. מזכיותך. מתנה שהיא חלק מזכיותך. 47. ליום הדין. כשבני אדם באים לפני בית-דין שלמעלה כדי לתת דין וחשבון על מעשיהם. 48. מראים מצוות וכו'. כלומר, מראים להם את מה שעשו בעולם הזה, ואז רבים מהם מוצאים בין המצוות שלהם מצוות שלא עשו.

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

רַע הֵם עָשׂוּ אֵלּוּ מַצּוֹת, וְנוֹטְלִים
אוֹתָם מֵהֶם וְנוֹתְנִים לָבָם. ⁴⁹וְכֵן
לְרַשָּׁעִים מֵרָאִים עֲבֻרוֹת שְׁלֹא עָשׂוּ,
וּכְשִׁיאמְרוּ: הֲלֹוא לֹא עָשִׂינוּ! וַיִּשְׁיבוּ
לָהֶם: אֵלּוּ הָעֲבֻרוֹת עָשׂוּ אוֹתָם
שֶׁסִּפְּרָתָם עֲלֵיהֶם לְשׁוֹן הָרַע, וְנוֹטְלוּ
מֵהֶם ⁵⁰וְנִתְּסַפּוּ עֲלֵיכֶם. וְזֶהוּ
שֶׁנֶּאֱמַר: ⁵¹"וְהָשֵׁב לִשְׁכֻנֵּינוּ
שִׁבְעָתִים אֶל חִיקָם חֲרַפְתָּם אֲשֶׁר חֲרַפְּךָ ה'" (תהילים עט,
יב); כִּי כָּל הַמִּתְרַף הַצַּדִּיק, כְּאֵלּוּ מִתְרַף הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא,
כִּי אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל הֵם נִקְרָאִים אוֹיְבֵי הַשֵּׁם בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.
⁵²וְעַל זֶה הִזְהַרְנוּ בַּתּוֹרָה: ⁵³"זְכוּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה'
אֱלֹהֶיךָ ^(ט)לְמִרְיָם" (דברים כד, ט). לְפִיכָךְ מִי שֶׁסּוֹבֵל בְּיוֹנוּ

ביאורים

49. וכן לרשעים. בעלי לשון הרע. 50. ונתוספו עליכם. הן נזקפו לחובתכם ונטוספו על עוונותיכם מפני שדברתם עליהם לשון הרע. 51. והשב לשכנינו וגו'. "והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם" - הענש את שכנינו פי כמה וכמה יותר ממה שמגיע להם, ומדוע? "חרפתם אשר חרפוך ה'" - מפני שחרפו את ישראל, כמו שנאמר (פסוק ג): "היינו חרפה לשכנינו", וכל המיצר לישראל כאילו מיצר לה, שנאמר (תהלים פג ג): "כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש... על עמך יערימו סוד", ומכיון שחרפו את ישראל זקפו כל העבירות של ישראל לחובתם ויענשו הם עליהן. (לפי 'פת לחם'). 52. ועל זה. על עבירה זו של לשון הרע. 53. זכור את אשר עשה. זכור את העונש - הצרעת שלקתה בה מרים הנביאה על שדברה לשון הרע באחיה משה.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

וְשֹׁתֶק, נָפַר שֶׁהוּא עָנִי. וְכֵן מִצִּינוּ
בְּהַלֵּל הַנְּשִׂיא, ⁵⁴בְּאַחַד שְׁבִיחוֹ,
שֶׁאָמַר לוֹ "אֵל יִרְבֶּה כְּמוֹתָךְ
בְּיִשְׂרָאֵל!" וְלֹא הִקְפִּיד (שְׁבַת לֹא, ב.).
וַיֵּשׁ בְּמִדְרָשׁ: אֵין עָנִי אֱלֹא הַשּׁוֹמֵעַ
חֲרַפְתּוֹ וְאִינוּ מְשִׁיב, דְּבִתְיָב:
"⁵⁵וְתִדְבֵּר מְרִים וְאַחֲרָן בְּמִשְׁה"
(במדבר יב, א), וְכִתְיָב: "⁵⁶וְהָאִישׁ
מִשְׁה עָנִי מְאֹד" (שם שם, ג), וְעֲלִיהֶם
נֶאֱמַר (שׁוֹפְטִים ה, לֹא): "⁵⁷וְאֶהְיֶינָה
⁵⁷כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ" (שְׁבַת פַּח, ב.).

מנשותיהן], ולא דברה
בפניו שיבוש ולא בפני
רבים, רק בינה לבין
אחיה הקדוש (אחרון)
בצנעה, והוא (משה) לא
הקפיד על כל הדברים
האלו שנאמר (במדבר
יב, ג) "והאיש משה ענו
מאד", ואף על פי כן לא
הועילו כל מעשיה
הטובים ונענשה
בצרעת על זה, קל
וחומר לשאר בני אדם
הטפשים, המרבים
לדבר גדולות ונפלאות
על חבריהם [בדברים
שיש בהם משום גנאי
ממש, על אחת כמה

וכמה] שבדוראי יענשו על זה מאד. (ספר 'חפץ חיים' בפתחה - עשה).

יח. ואוהביו כצאת השמש. התוספות הרא"ש והמאירי (גיטין לו:) מפרשים

ביאורים

54. באחד שביחוה. במסכת שבת (לא). מספרת הגמרא מעשה בשני בני אדם
שהתערבו זה עם זה ואמרו כל מי שילך ויקניט את הלל, יטול ארבע מאות
זוז. אמר אחד מהם אני אקניטנו, ומשלא הצליח להקניטו - אף שניסה כמה
פעמים - אמר לו "לא ירבו כמותך בישראל מפני שהפסדתי על דרך ארבע
מאות זוז". 55. ותדבר מרים. השוותה את אחיה (משה) לשאר נביאים,
באמרה שאין לו לפרוש מאשתו, כמו ששאר הנביאים אינם פורשים
מנשותיהן. 56. והאיש משה ענו מאד. ענו - שפל וסבלן (רש"י, במדבר יב, ג).
57. כצאת השמש בגבורתו. כצאת השמש בבוקר שהולך ומאיר בכל פעם
יותר עד שהוא בגבורתו שהוא חצי היום, כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד
אשר יהיו בגבהי המעלה. (מצודת דוד).

שהשמש היא כמשל על
הנעלבים ואינם
עולבים. במסכת חולין
(ס:) מובא שמתחילה
היה הירח בגודלה של
השמש, אך לאחר שטען
שאין ראוי ששני מלכים
(הוא והשמש) ישמשו
בכתר אחד - הוקטן.
לעומת זאת השמש
שלא השיבה על טענת
הירח - נשארה בגודלה.
בדומה לכך, אלו
הנעלבים ואינם
משיבים על עלבונם
יהיו "כצאת השמש
בגבורתו", היינו שלא
ינזקו מחמת שתיקתם,
ואילו המעליבים - לא

הַרְבִּיעִי - אִם הַבּוֹרָא כָּרוֹךְ הוּא
מֵיִטִּיב לוֹ בְּעֶשֶׂר וּבְכֵנִים
וְנוֹתֵן לוֹ חֶכְמָה יִתְּרָה וְתִבְנוּהָ
וְכָבוֹד, יוֹסִיף עָנָה וְשִׁפְלוּת לְפָנָי
הַבּוֹרָא כָּרוֹךְ הוּא, וַיִּכְבֵּד בְּנֵי-אָדָם
וַיִּיטִיב לָהֶם יוֹתֵר מִכֶּתֶחֱלָה. כְּמוֹ
בְּאַכְרָהֶם, בְּשַׁעַה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ
כָּרוֹךְ הוּא ⁵⁸"הַמִּכְסֶּה אֲנִי מֵאַכְרָהֶם"
(בראשית יח, יז), אָמַר ⁵⁹"וְאֶנְכִי
(⁵⁷) עֶפֶר וְאֶפֶר" (שם שם, כז).

רַב חֶכְמָה וְרַב מְמוֹן הַכֶּפֶל פְּעוּלָם

רק שיכשלו במזימתם אלא אף יושפלו ממעמדם.

יט. עפר ואפר. מבאר ה"בית הלוי" (פרשת וירא): לשני דברים פחותים
השווה אברהם את עצמו: "עפר" - אין לו כל חשיבות מצד העבר, אבל מאידך
יש בו חשיבות לעתיד, שעל ידי חרישה וזריעה הארץ תוציא צמחה פירות
וירקות, גם נעשים ממנו כלים, ויש בו שימושים נוספים. "אפר" - אין לו שום
חשיבות מצד העתיד, אבל מצד העבר היתה בו חשיבות, שהרי היה כלי, בגד
או חפץ קודם שנשרף. אמר אברהם "ואנכי עפר ואפר", לא היתה בי שום
תועלת מקדם כ"עפר", ואין בי שום תועלת ותקוה לעתיד כ"אפר".

ביאורים

58. המכסה אני מאברהם. האם אסתיר מאברהם מה שאני הולך לעשות?
הרי ראוי לגלות לו מפני גדולתו ומתוך אהבתי אליו. 59. ואנכי עפר ואפר. גם
לאחר שהבורא משבחיו אומר אברהם "ואנכי עפר ואפר", כלומר איני חשוב.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

הָזֶה יִהְיֶה מִחֲמַת אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד - ⁶⁰לְמוֹכָה מֵאֵת הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא. הַשֵּׁנִי - ⁶¹לְנִסְיוֹן. וְהַשְּׁלִישִׁי - ⁶²לְנִקְמָה. סִימָן הַטּוֹבָה - אִם הָעֲשִׂיר הָזֶה לֹא יַעֲשֶׂה הַזֶּה לְשׁוֹם אָדָם בְּמֻמּוֹנוֹ, אוֹ הֶחָכֵם לֹא יִתְחַכֵּם לְהִרְעֵ לְשׁוֹם אָדָם בְּחֻכְמָתוֹ, אֵךְ זֶה בְּחֻכְמָתוֹ וְזֶה בְּעֲשָׂרוֹ ⁶³מוֹסִיפִים עֲבוֹדַת הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא לְפִי עֲנִינָם, אִזּוּ בְּאֵמַת הַחֻכְמָה אוֹ הָעֲשִׂיר לְטוֹבָה הֵם מֵאֵת הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא.

וְסִימָן הַנִּסְיוֹן הוא, ⁶⁴שִׁהְיָה בַּעַל הַמָּמוֹן טָרוּד עַל שְׂמִירַת מָמוֹנוֹ, וְיֵרָא שְׂמָא וְפִסִּיד מָמוֹנוֹ, ⁶⁵וְאִינוּ נִהְנֶה לְפִי הַמָּמוֹן לְשֹׁלֵט בּוֹ וְלֵאכֹל מִמֶּנּוּ, וְגַם אִינוּ מֵרַע לְאָדָם בְּעֲשָׂרוֹ, וְגַם לֹא יִתְנַאֵחַ, אֵךְ טוֹרַח תָּמִיד לְקַבֵּץ הוֹן, וְדוֹאֵג בְּשִׂמְרָתוֹ, וְגַם אִינוּ עוֹשֶׂה ⁶⁶נְדָבָה וְאִינוּ מֵרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים, לֹא מֵאֲכִיל וְלֹא מִלְבִּישׁ; וְכֵן הֶחָכֵם,

ביאורים

⁶⁰ לטובה. כדי להיטיב לו. ⁶¹ לנסיון. כדי לנסות ולבחון אותו. ⁶² לנקמה. כדי להנקם ממנו ולהכשיל אותו. ⁶³ מוסיפים עבודת הקב"ה לפי ענינם. כלומר, מרבים בעבודת ה' לפי גודל החכמה או הממון שניתנו להם ומשתמשים בהם ככלים רוחניים. ⁶⁴ שהיה בעל הממון טרוד וכו'. כלומר, שהוא טרוד בדאגותיו כיצד לשמור על רכושו ולהרבותו, ובפחד שיש לו מדברים העשויים לפגוע ברכושו לרעה, יותר ממה שהוא טרוד במילוי חובותו לפי רוב עשרו ולהודות לבורא עליו. ⁶⁵ ואינו נהנה. מרכושו כפי שהיה יכול. ⁶⁶ נדבה. בממונו לשום אדם.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

אִם מֵשִׁים רַב חֻכְמָתוֹ עַל עוֹלָם הָזֶה לְתַקֵּן צָרָתוֹ, וְאִינוּ מִתְחַכֵּם לֹא לְרַעָה וְלֹא לְטוֹבָה - אִלּוּ וְדֹאִי ⁶⁷לְנִסְיוֹן הֵם.

וְסִימָן הַנִּקְמָה - שִׁהְיָה בַּעַל הַמָּמוֹן מִזִּיק לְאֲחֵרִים בְּמֻמּוֹנוֹ, וּמִתְנַאֵחַ בּוֹ, וְאִינוּ עוֹשֶׂה בּוֹ צְדָקָה, ⁶⁸וְטָרוּד בּוֹ לְהִתְעַנֵּג, כְּמוֹ שְׂאֵמֵר הַכְּתוּב: "שֶׁשֶּׁן וְשִׁמְחָה, הָרָג בְּקָר וְשָׁחַט צֹאן" (ישעיה כב, יג), וְאִמֵּר: ⁷⁰"וְהָיָה כְּנוֹר וְנִבֵּל תֵּף וְחָלִיל וְיִין מִשְׁתִּיחֵם" (שם ה, יב), ⁷¹וְלֹא יִשְׁלַם מִמֶּנּוּ חֶק הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא - עַל זֶה נֵאֶמֶר: "עֲשֵׂר שְׂמֹר לְבַעְלֶיךָ לְרַעֲתוֹ" (קהלת ה, יב). וְכֵן אִם ⁷²הֶחָכֵם יַעֲרִים לַעֲשׂוֹת רָעוֹת וְלֹא יַעֲשֶׂה טוֹב, כְּמוֹ שְׂנֵאֵמֵר: ⁷³"חֻכְמִים הֵמָּה לְהִרְעֵ, וּלְהִיטִיב לֹא יִדְעוּ" (ירמיה ד, כב), אִזּוּ חֻכְמָתוֹ לֹא לְמַכְשׁוֹל. לְכֵן הַמִּשְׁכִּיל יַעֲשֶׂה

ביאורים

⁶⁷ לנסיון. לנסותו בממון ולבחון מה יעשה בו. ⁶⁸ וטרוד בו להתענג. טרוד בתענוגים ובהנאות שיש לו מרכושו, יותר ממה שהוא טרוד במילוי החובות כלפי הבורא וכלפי בני אדם שעליו למלא ברכושו. ⁶⁹ ששן ושמחה וגו'. בירושלים שלפני החורבן, במקום לפנות אל ה' ולעשות תשובה - עושים מסיבות וחגיגות, שוחטים וזוללים בשר, ושותים יין במשתאות. ⁷⁰ והיה כנור ונבל. עסוקים בעריכת משתה עם כלי נגינה ומשתכרים ביין. ⁷¹ ולא ישלם ממנו חק הקב"ה. לא ימלא חובותו לבורא לעשות מצוות ולהרבות צדקה מממונו הרב שנתן לו ה'. ⁷² החכם. משתמש לרעה בחכמה שנתן לו ה'. ⁷³ חכמים המה להרע. משתמשים בחכמתם לעשות מעשים רעים, ואינם נותנים לב להשתמש בחכמתם לעשות הטוב.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

בְּמִמּוֹנֵנוּ וּבְחֻכְמָתוֹ הַטוֹב לְפִי רֹב
מִמּוֹנֵנוּ וּחֻכְמָתוֹ, ^(ב)וַיּוֹסֶיף הַכְנָעָה
וּשְׁפִלוּת, וְלֹא יָגֵבָה לְבֹ, וְלַעֲזוֹלָם
יָדָאג שְׁמָא הָעֶשֶׂר הַזֶּה הוּא שְׁכָרוֹ,
וְהוּא מְאוֹתָם שְׁנַאֲמָר עֲלֵיהֶם:
74"וּמִשְׁלֵם לְשִׁנְאָיו אֶל פְּנֵיו

כ. ויוסף הכנעה
ושפלות. כיצד יוסיף
אדם ענוה בטבעו
למרות עלייתו לגדולה?
ממחיש זאת בספר
ראשית חכמה (שער
הענוה) במשל: למה
הדבר דומה, לשני
אנשים שלכל אחד מהם
אלף דינרי זהב, האחד
גר בכפר שכל תושביו עניים, והשני גר בעיר שכל תושביה עשירים מופלגים.
ברור הדבר שהאדם הכפרי יתגאה על אנשי כפרו העניים, אך השני שאין
עושרו נחשב ביחס לעושר אנשי עירו, במה יתגאה?

והנמשל: אדם פשוט שרוחק מהשית וקרוב יותר לאנשי העולם, שייך
שיתגאה על פני הסובבים אותו, אם הם למטה ממנו. אך אדם שהעפיל
למדרגה רוחנית גבוהה ועתה קרוב הוא יותר להש"ת, אדם כזה אכן מוסיף
ענוה בטבעו, שכן ביחס למעלת הש"ת ומלאכיו מרגיש הוא שפל ביותר.
בספר "חיי עולם" למרן הגר"י קניבסקי זצוק"ל (פכ"ז) כתב: אבל הזוכה
למדת הענוה להרגיש את עצמו בפועל ממש כדבר שאינו כלום בהתבוננו
שכל מהותו חכמתו והרגשותיו ויפיו כשרונותיו וקניניו הכל אינו שלו כי אם
שאל נשאל לו לזמן קצוב מאת הש"ת אשר עשהו, ועתיד ליטלה ממנו
בהגיע יומו (וכמו עני ואביון ששאל בגדי עשירים לצורך איזה משתה ושמחה
שלא יתגאה בהם בידעו היטב שאינו שלו ושכיום מחר עליו להחזירם למי
שנתנם) ולבכו נשבר באמת, מיד שורה עליו רוח טהרה ואמונה, רוח דעת
ויראת ה'. (ויש מדרגה גדולה יותר של ענוה שמרגיש עצמו כלא כלום מחמת
הכרה ברוממות הש"ת וכמש"כ בדניאל (ד') "וכל דיירי עלמא כלא חשיבי",
שהעולם כולו, רובי נפלאותיו והמון רגשותיו, הוא רק ניצוץ אחד מאורו
ית"ש כמו שהאריכו כזה בספרים הקדושים) עכ"ל.

ביאורים

74. ומשלם לשונאיו. בחייו משלם לו גמולו הטוב (על מעט המצוות שעשה)
כדי להאבירו מן העולם הבא. (רש"י).

כא. גם זה סימן לענוה.
כעין זה כתב החובות
הלככות' (שער הכניעה
פ"ז) שכשארם נכשל
בעבירה שאין בית-דין
יכול להעמידו לדין
עליה (מפני שאין עדים,
או סיבה אחרת) אם
הוא מוכיח את עצמו על
מה שעשה ומקבל עליו
מרצונו הטוב את הדין
שהבורא גזר על מי
שעבר עבירה זו, הרי זה

לְהֶאֱבִידוֹ" (דברים ז, י). וגם יָדָאג
הַחֶכֶם, שְׁמָא הוּא מְאוֹתָם שְׁנַאֲמָר
עֲלֵיהֶם: "חֻכְמִים הֵמָּה לְהִרְעוּ,
וְלְהִיטִיב לֹא יָדְעוּ" (ירמיה ד, כב).
וְכָל אָדָם חַיֵּב לְהִתְחַכֵּם וּלְהִתְבּוֹנֵן
לְהִגִּיעַ בְּחֻכְמָתוֹ לְמַעֲשִׂים טוֹבִים,
75"עַד שְׁאִין בַּח בְּחֻכְמָתוֹ לְהִשְׁיג
יִתְרֵר.

הַחֲמִישִׁי - בְּשִׁמוּכִיחַ אֵת עֲצָמוֹ בְּמָה שְׁעֲשֶׂה רָעָה
לְאָדָם בְּמַעֲשִׂים אוּ בְּדְבָרִים, וְאִינוֹ צָרִיךְ
לְאוֹתוֹ אָדָם ⁷⁶לְשׁוֹם דְּבָר, וְאִינוֹ מְקַנָּה לְקַבֵּל טוֹבָה מִמֶּנּוּ,
וְלֵךְ מַעֲצָמוֹ בְּלִתִּי הַפְּצָרַת אֲחֵרִים וּמִכְכָּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה,
וּמִכְנִיעַ עֲצָמוֹ מִלְּפָנָיו, וּמִתְנַן אֵת שְׁעוֹת, וּמְדַבֵּר לוֹ
תַּחֲנֻנִּים - ^(כא)גַּם זֶה סִימָן לַעֲנוּהָ.

הַשִּׁשִּׁי - שִׁינְהַג בְּעֲנוּהָ בְּדְבָרִים רַבִּים, כְּמוֹ שְׁנַאֲמָר:

ביאורים

75. עד שאין כח בחכמתו להשיג יותר. כלומר, עד שיגיע לתכלית ההשגה
בחכמתו שיוכל להשתמש בה לקיום מצוות ומעשים טובים. 76. לשום דבר.
כי אז בקשתו למחילה נובעת מענוה שאע"פ שאינו זקוק לו בכל זאת נכנע
לפניו ומבקש מחילתו.

ארחות שער העונה צדיקים עיונים ארחות שער העונה צדיקים עיונים

77 "מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֲמָה" (משלי טו, א); וּבִקְוֹל נְמוּךְ, כִּי זֶה מְדַבֵּר הַשְּׁפָלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: **78** "וְשַׁפְּלֹת מֵאֲרִיץ תְּדַבְּרִי, וּמַעֲפָר תִּשָּׁח אֶמְרָתָךְ" (ישעיה כט, ד); וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּגוֹי הַמְּלָפוּשִׁים וּתְכַשִּׁיטִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: **79** "יִשָּׁח עֵינַיִם יוֹשְׁעִי" (איוב כב, כט); וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּתַעֲנוּגִים, כְּעֵינֵי שֶׁנֶּאֱמַר: **"צַדִּיק אָכַל לְשֹׂכֵעַ נֶפֶשׁוֹ"** (משלי יג, כה) - כָּל אֵלֹהֵי הַסִּימָנִי הָעֲנֻה.

הָעֲנֻה הִיא (כ)סֶלֶם לַעֲלוֹת
ויש ביכולתו לעשות צדקה, אם הוא עניו הרי הוא משבח כל שעה את השית שנתן לו כח לעשות צדקה. ואעפ"י שעשה מצוות הרבה, דומה בעיניו כי כל

ביאורים

77. מענה רך. תשובה בלשון רכה משקיטה חרון וכעס. כלשון הרמב"ן באיגרתו: "תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובוה תנצל מן הכעס..." **78.** ושפלות וגו'. "ושפלת" - לאחר שתראו מה שיעשה סנחריב לירושלים ולסביבותיה, אז תשפילו עצמכם ותתפללו לה' שיצילכם מידי סנחריב. "מארץ תדברי" - בשקט ובחלש, כמו מי שמדבר מן האדמה. "ומעפר תשח אמרתך" - קול תחנונתכם ישמע כאילו יוצא מן העפר. **79.** ויש עינים יושע. בכת"י הגירסא: "ויהיו תמיד עיניו שחות, כמו שנאמר: 'ושח

לְדַרְכֵי הַקְדוּשָׁה-בְּרוּךְ-הוא, שֶׁנֶּאֱמַר: **"וְיָרֵךְ עֵינַיִם בְּמִשְׁפָּט, וְיִלְמַד עֵינַיִם דְּרָבּוֹ"** (תהילים כה, ט). וּמִמֶּנּוּ יִגִּיעַ לְהַשִּׁיג יְרֵאת הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא, **(ב)שֶׁנֶּאֱמַר: "עֵקֶב עֲנֻה יְרֵאת ה'"** **(כד)הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה עַל עֵי"ן נו"ן ר"ו - גִּימְטְרִיא**

"רמח", לרמז כי הענוה במלואה כתקונה מובטח לבעליה שיקיים רמ"ח מצוות! ('דבש לפי' להרב חיד"א ע, ח).

כג. שנאמר "עקב ענוה יראת ה'". כלומר, בעקבות הענוה ועל ידה תבוא יראת ה', וכן פירש ה'מצודת דוד': "סוף הענוה היא יראת ה'." ר"ל הענוה תסבב היראה, כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות. וכן כתב הרמב"ן באגרתו: "ובעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה, כי תתן אל לבך תמיד מאין באת ולאן אתה הולך" וכו'. אמנם יש מפרשים "עקב ענוה" - כלומר: הבסיס והיסוד של הענוה הוא - "יראת ה'". והיינו שכדי להשיג מדת הענוה והשפלות, צריך שיוקדם לה יראת ה'. והוא עפ"י הירושלמי (שבת א, ג). מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסוליתיה, דכתיב "ראשית חכמה יראת ה'" וכתביב "עקב ענוה יראת ה'", [כלומר, ההערכה והתהילה שהחכמה משתבחת בהן ומעטרת בהן את ראשה, לגבי הענוה אינן אלא כעקב לסולית נעלה]. עטרת החכמה, תכליתה ושיאה הן יראת שמים, "ראשית חכמה יראת ה'". ואילו גבי ענוה נאמר "עקב ענוה יראת ה'" - תחילתה של מדת הענוה ויסודה - יראת שמים. (עי' אור יחזקאל ח"ד).

כד. השכינה שורה על העניים. אמרו חז"ל בגמרא (נדרים לח). אמר רבי

ביאורים

עינים יושע". פירוש, מי שעניו כפופות ומושפלות בעבור הצרות הבאות אליו, אותו יושיע המקום בתפלתו. **80.** עקב ענוה. על ידי שפלות הרוח משיגים יראת ה'.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

**הַעֲנִיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשַׁכֵּן וְאֶת־
דָּכָא וְשֹׁפֵל רוּחַ" (ישעיה נז, טו).
הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא הִטָּה שְׂכִינָתוֹ
עַל הַר סִינִי וְיָרַד לְמִשְׁכָּה,⁸¹ וְהִנִּיחַ**

יוחנן, אין הקב"ה משרה
שכינתו אלא על גבור
ועשיר וחכם ועניו, וכולן
ממשה [למדים ממשה
רבינו שבו היו כל
המעלות הללו]. וכבר
הקשו המפרשים: מהי
המעלה המיוחדת במה שהוא
גיבור עשיר וחכם שבזכותם תשרה עליו
השכינה, הרי מעלות אלו ניתנות לאדם
במתנה ואינם תלוים בו או נקנים
בעמל נפשו, וכדברי חז"ל (בנדרה טז):
שעור קודם יצירת האדם נגזר בגזירת
עליון האם יהיה גיבור או חלש,
חכם או טיפש, עשיר או עני. ואם כן,
מדוע תשרה עליו השכינה בגין
מעלות אלו שלא עמל עליהם ואינם מעצמו
ומכוחו?

ותירצו המפרשים (רוח חיים על אבות, חתם סופר, בן יהודע ועוד) כי
לאמיתו של דבר, עיקר סיבת השראת השכינה אינה מצד מעלות החכמה,
הגבורה והעושר, אלא מצד הענוה שהיא פסגת המעלות והמדות. אלא
שמציאות הענוה לא תתכן באדם שהוא ריק ממעלות החכמה, הגבורה
והעושר, שכן אם אין לו מעלות אלו במה נחשב ובמה יתגאה? וכפי ערך
מעלותיו של אדם כן תבחן מדת ענותנותו, ככל שיגדלו וירבו מעלותיו ועם
כל זאת אינו מתגאה בהן - כן יגדל ערך ענותנותו, כי אף שיש לו הרבה
סיבות להתגאות ובכל זאת משפיל עצמו, לזה יקרא עניו.

נמצא שהגבורה, העושר, והחכמה הם תנאי הכרחי למידת והערכת מדת
הענוה, וכשישנה למדת הענוה, די בזכותה בלבד כדי להשרות שכינה. "וכלן
נלמדים ממשה" - כי רק משה שהיה כליל המעלות יותר מכל אדם, ועם כל
זאת היה עניו, הרי בהכרח שהיה עניו מכל האדם! ולכן שרתה עליו השכינה.
כה. והניח כל הרים וגבעות. "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא

ביאורים

81. אשכנן. "מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח", אף על פי שאני קדוש
ושוכן במרומים, בכל זאת שורה אני עם הדכא' [השכור] ועם 'שפל רוח'
[העניו]. 82. והניח כל הרים וגבעות. עזב הקב"ה את הר הכרמל והר תבור
שהיו גבוהים יותר (עי' מגילה כט).

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

**כָּל הַהָרִים הַגְּבוּהִים. וּכְתִיב:
"הִקְיָצוּ וְרַנְּנוּ שִׁכְנֵי עֶפְרַיִם בִּי טַל
אוֹרֵת טַלְדָּךְ" (שם כו, יט) - מִי שֶׁנִּשְׁעֵשֶׂה
שָׁכֵן לְעֶפְרַיִם בְּחַיֵּיו בְּעוֹלָם הַזֶּה, יִחְיֶה
לְעוֹלָם הַבָּא. וּכְתִיב: "כִּי רָם ה'
וְשֹׁפֵל יֵרָאֶה" (תהילים קלח, ו). וּמִי
שֶׁמִּשִּׁים לְבֹו⁸⁴ בְּבִשְׂרֹו, תִּפְּלָתוֹ
נִשְׁמַעַת (סוטה ה, א), דְּכִתִּיב: "יָבֹוא
כָּל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי, אָמַר ה'
(ישעיה סו, כג). וּכְתִיב: "שִׁמְעַת תִּפְּלָה**

עזרי' (תהלים קכא).
מפרש הבן יהודע' (סוטה
ה). אשא עיני אל ההרים
הגדולים תבור וכרמל,
והתבוננתי, למה לא זכו
שתנתן תורה עליהם -
מפני גאותם. רק הר סיני
זכה לזה - מפני נמיכותו.
אומר דוד המלך: מזה
אני למד כי "מאין" יבוא
עזרי, כשאיהיה בבחינת
הר סיני "אין", אזי "יבוא
עזרי" וישועתי, כי גדולים
נמוכי רוח לפני ה'!

עֲדִידָךְ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ" (תהילים סה, ג).

**אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כָּמָה גְּדוּלִים נְמוּכֵי רוּחַ לְפָנַי
הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, שֶׁבִּזְמַן שִׁבִּית-הַמִּקְדָּשׁ קָיָם
אָדָם מְקַרֵּיב עוֹלָה - שֶׁכָּר עוֹלָה בְּיָדוֹ; מִנְּחָה - שֶׁכָּר**

ביאורים

83. כי רם ה'. למרות שה' הוא רם מאד בכל זאת יראה את השפל וישגיח בו
להקימו. 84. כבשר. שהוא רך, ולא כאבן שהיא קשה. [ראה יחזקאל יא, יט:
"הסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר" (לב רך ונוח להכנע -
רשי'), מי שלבו רך כבשר - נח הוא לקבל תוכחות מוסר, אבל זה שלבו קשה
כאבן - אינו נח לקבלן (רד"ק)]. 85. יבוא כל בשר להשתחוות לפני. אלו שהם
"בשר" - נוחים ורכים - יבואו להתפלל, כי תפלתם נשמעת לפני, אבל גסי
הרוח לא יבואו (רשי'). 86. שכל עולה. בלבד, ואם חייב חטאת ואשם אין

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

מִנְחָה בְּיָדוֹ; אֲבָל מִי שִׁדְּעָתוֹ שִׁפְלָה, מוֹעֵלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאִלוֹ הַקְּרִיב⁸⁷ כָּל הַקְּרִבָּנוֹת בָּלֶם, שֶׁנֶּאֱמָר: ⁸⁸"וְבָחִי אֱלֹהִים רוּחַ נְשִׁבָּרָה" (תהילים נא, יט). וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שֶׁאֵין תִּפְלָתוֹ⁸⁹ נִמְאָאֶתָה, שֶׁנֶּאֱמָר (שם): ⁹⁰"לֵב נְשִׁבָּר וְנִדְבָה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה" (סוטה ב, כ).

הַרְבֵּה עֲנָפִים טוֹבִים צוֹמְחִים מִשְׁרֵשׁ הָעֲנוּה:

⁹¹(כו) הָעֲנוּ הוּא סִבְלָן, וּמַהֲפִלָּנוֹת מֵבִיט וְיורֵעַ כֹּל הַנִּסְתָּרוֹת, וְעַם כֹּל זֶה הָאֵדָם הַשֶּׁפֶל, בִּכְחוֹ שֶׁל מָקוֹם אֲשֶׁר

ביאורים

מתכפר לו בזה. 87. כל הקרבנות כולם. גם חטאת ואשם (מהרש"א סנהדרין מג.). 88. זבחי אלהים. קרבנות הרצויים לאלקים היא רוח נשברה, ר"בחי משמעו כל הזבחים. 89. נמאאת. בעיני הקדוש ברוך הוא. 90. לא תבזה. דרכם של בני אדם למאוס בכלים שבורים, אבל הקב"ה אינו מואס בהם, ולפיכך תפלת אדם שלבו נשבר אינה נמאסת (מהרש"א שם, על פי ויק"ר ז, ב). 91. העניו הוא סבלן. על הפסוק "והאיש משה ענו מאד" (במדבר יב, ג) כתב רש"י: "ענו" שפלו וסבלן. ופירשו המפרשים, שמשם רבינו היה שפלו בעיניו מלהתנשא על אחרים, וסובל את הפוגעים בכבודו ואינו מקפיד עליהם.

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

יָבוֹא שָׁלוֹם וּבְעֲנוּה יִשְׁקִיט כַּעַם שֶׁל אָדָם הַבוֹעֵס עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: ^{"מַעֲנֶה רֵךְ יָשִׁיב חֲמָה"} (משלי טו, א). וְהַשָּׁלוֹם הוּא מְדָה טוֹבָה מְאֹד. ^(כו)הָעֲנוּ יֵשׁ לוֹ חֵן, שֶׁנֶּאֱמָר:

ומצד סבלנותו וענותנותו הוא סובל בעלבון כזה ועושה עצמו כאילו אינו רואה ואינו שומע ח"ו. והרי היכולת בידו ליכש ידיו ורגליו, ורוחו ונשמתו אליו יאסוף, ולבוא עמו בטענה כיון שאתה בא לחטוא כנגדי, תחטא בכח שיש בך שהוא כעץ יבש, וכמו שעשה לירבעם [ירבעם היה עומד ומקטיר לעבודה זרה, ובא עידו הנביא בדבר ה', ובזיהו ירבעם ושלח ידו לאמר "תפשוהו", אז יבשה ידו (מלכים"א יג, ד)], היה יכול לעשות עם כל חוטא, או מי שרוצה לחטוא כנגדו, ועם כל זה אנו רואים שהוא יתברך סובל הכל בכחו ובגבורתו, והוא טוב ומטיב לכל לטובים ולרעים, ולפיכך קורין מלאכי השרת להקב"ה "מלך עלוב" (פרקי היכלות פרק כה), על היותו נעלב וסובל עלבון מבני אדם בערך לא ישוער. ולכן גם האדם מחויב ללכת בדרכי המקום, וללמוד מדת הסבלנות לסבול מכל אדם הרוצה לעשוק ולזלזל אותו, וירמא לקונו. עכ"ל. (וראה עוד "תומר דבורה" פרק א').

כו. העניו יש לו חן. על נח מבואר בגמרא (עבודה זרה ו: וברש"י שם) שהיה עניו ושפלו רוח. ויתכן כי מסיבה זו ניצל מן המבול ככתוב: "זנח מצא חן בעיני ה'". וזאת מחמת ענוה שהיתה בו ככתוב במשלי (ג, לג) "ולענוים יתן חן" וכפירוש הגר"א: "ולענוים" השומעים חרפתם ואינם משיבים, מכניעים את עצמם לכל אדם בעולם ואין רורפים אחר הכבוד, "יתן חן" - הקב"ה יתן חינו בעיני הבריות. ושנינו באבות (ג, ג). "כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו".

ענותנותו של נח באה לידי ביטוי גם בלשון הפסוק "נח איש צדיק תמים..." מעיד הכתוב על נח שמלבד הצטיינותו במעלת הצדיקות היה גם "תמים". מעלת התמימות מורה על ענוה שהרי אמרו חז"ל בגמרא (מגילה כט:). "כל מי שיש לו גאווה ויהירות הרי זה בעל מום" אם כן, נח שהיה עניו למרות כל המעלות שהצטיין בהם, נשאר "תמים" ללא מום של יהירות וגאווה.

ארחות שער הענוה צדיקים

"וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חַן" (שם ג, לד). הָעֲנָוִי תִפְלֵתוֹ מִקְבָּלֶת לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כִּי הוּא מַעְבִּיר עַל מְדוּתָיו. וּבְגִלָּל זֶה נִתְקַבְּלָה ⁹²תִפְלֵתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא בְּשֵׁאמֹר "אֲבִינוּ מִלְּפָנָיו" (תענית כה, ב).

כה. ירוחם. עוונותיו נמחלים לו מהר כשהוא חוזר בתשובה עליהם. מצא לכך החיד"א זצ"ל רמז נאה בפסוק "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים י, יב) ודרשו חז"ל (בב"ר כא, ו) אין "ועתה" אלא לשון

הָעֲנָוִי זֹכֶה לְהִתְחַפֵּם, כִּי יִכְנַע לִפְנֵי חֻמִּים וּמִתְאַבֵּק בַּעֲפֵר רִגְלֵיהֶם, וְנֹאמֶר: ⁹³"הוֹלֵךְ אֶת חֻמִּים יִחָפֵם" (משלי יג, כ). הָעֲנָוִי מִרְחֵמִים עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמָר: ⁹⁴"וּמִוֶּדֶה יַעֲזֹב" (כ"ה) יִרְחֵם" (שם כה, יג). הָעֲנָוִי בּוֹרֵחַ

ביאורים

92. תפלתו של רבי עקיבא. הגמרא במסכת תענית (כה:) מספרת: מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שירד לפני התיבה להיות שליח ציבור, ואמר בתפילתו את עשרים וארבע הברכות שתיקנו לומר בתעניות, ולא נענה. ירד אחריו רבי עקיבא לפני התיבה ואמר: "אבינו מלכנו, אין לנו מלך אלא אתה! אבינו מלכנו, למענך רחם עלינו" וירדו גשמים. היו משמיעים החכמים דברי גנות על רבי אליעזר שרבי עקיבא צדיק ממנו, שהרי תפילתו של רבי עקיבא התקבלה ואילו תפילתו של רבי אליעזר לא התקבלה. יצתה בת קול מן השמים ואמרה: "לא מפני שזה גדול מזה (התקבלה תפילתו) אלא מפני שרבי עקיבא מעביר על מדותיו (נוהג בסלחנות) ואילו רבי אליעזר אינו מעביר על מדותיו. 93. הולך את חכמים. העניו מכניע את עצמו לפני החכמים והולך אליהם ולכן סופו שיהכם. אבל גאותו אינו יכול להשיג את החכמה על בוריה, מפני שגאותו אינה נותנת לו ללכת אל החכמים יודעי התורה כמו שנאמר (תהלים י, ד): "רשע כגובה אפו בל ידרוש". 94. ומודה ועוזב ירוחם. המכניע

עיונים

תשובה. "ועתה ישראל" - אם ברצונך לשוב בתשובה שלימה, אזי - "מה ה' אלוקיך שואל מעמך" - "מה" מסמל את מדת הענוה, כמו "ונחנו מה", הקב"ה דורש ממך את ה"מה" שתהיה עניו ושפל, ובוזה יתכפרו עוונותיך ותתקבל תשובתך, ומזה תגיע "ליראה את ה'".

כט. טוב מעט לצדיק. בפרשת וישלח (בראשית לג ט"א) עשו

ארחות שער הענוה צדיקים

מִן הַקְדוֹלָה וּמִן הַכְּבוֹד, וּבִזְזָה תִלְוֶיהָ הַצְנִיעוּת, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְהִצְנַע לִבֶּת עִם אֱלֹהֶיךָ" (מיכה ו, ח). הָעֲנָוִי ⁹⁵שֶׁמַּח בְּחִלְקוֹ שֶׁחֵלֶק לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הֵן רַב הֵן מְעַט, שֶׁנֶּאֱמָר: ⁹⁶"טוֹב מְעַט לְצַדִּיק" (תהלים לו, טז), וּבִזְזָה תִשְׁקַט לְבוֹ מְטַרְדַּת הָעוֹלָם הַזֶּה, וּמִתוֹךְ כֶּף לְבוֹ פָּנוּי לְתוֹר בְּהַכְמָה וּבַעֲבוּרֵת הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא.

אומר ליעקב: "יש לי רב", ותשובת יעקב: "יש לי כל". מפרש הכלי יקר: כי דרך הצדיקים אפילו שיש מעט בידם, מסתפקים בו ושומחים בחלקם, וכאילו יש להם כל. אבל עשו אמר "יש לי רב", כי הרשעים אעפ"י שיש להם כל כסף וזהב שבעולם, מכל מקום נראה להם שעדיין הם חסרים, ואמנם יש להם רב אבל לא כל צרכם, כי "יש בידו מנה רוצה מאתיים"...

ביאורים

את עצמו ומודה בפשעיו ועוזב אותם - יסולח לו. 95. שמח בחלקו. החובות הלבבות' (שער הכניעה פ"ו) מבאר ענין זה, שהרי הסיבה שהגאותן אין העולם וכל אשר בו מספיק לפרנסתו היא, שמחמת גובה לבו הוא מזולזל בכל מה שמגיע לחלקו מקניני העולם. ולכן כאשר יש לאדם הכנעה, היות ואינו רואה על עצמו שום מעלה, לכן מסתפק בכל מה שמזדמן לו מקניני העולם לצורך תזונתו ושאר צרכיו. אוכל ולובש מה שמזדמן לו, וישן איפה שהוא מוצא, כי אינו חושב שמגיע לו יותר. ועל ידי כך יש לו מנוחת הנפש מהראגות איך להתעשר יותר, ואין לו פחד שמה לא יהיה לו בעתיד ממנה לחיות, והוא שמח בחלקו. 96. טוב מעט לצדיק. טוב המעט שיש לו לצדיק, יותר מרכוש רב שיש לרשעים רבים.

ארחות שער הענה צדיקים

הָעֵנֹו יָרִין כָּל אָדָם לִכְף זְכוּתוֹ.
מִשָּׁל: כִּי שָׁאֵלוּ אֶחָד מִן הַחֲסִידִים:
כִּמָּה הָיִית זֹכָה לְהִיּוֹת⁹⁷ אֲדוֹן לִבְנֵי
דוֹרְךָ? הָשִׁיב: מִפְּנֵי שֶׁכָּל אָדָם
שָׂרְאִיתִי, הִחֲזַקְתִּי⁹⁸ יוֹתֵר טוֹב
מִמֶּנִּי.⁽⁵⁾ אִם הָיָה חָכָם יוֹתֵר מִמֶּנִּי -
אֶמְרָתִי: גַּם הוּא יֵרָא אֱלֹהִים יוֹתֵר
מִמֶּנִּי,⁹⁹ מִפְּנֵי רֵב חֲכָמָתוֹ, וְאִם הָיָה
קָטָן בְּחִכְמָה מִמֶּנִּי - אֶמְרָתִי:
¹⁰⁰הוּא שׁוֹגֵג וְאֲנִי מוֹיֵד; וְאִם
הָיִיתִי זָקֵן מִמֶּנִּי - אֶמְרָתִי: עֲנוּתִיו

עיונים

ל. אם היה חכם יותר ממני אמרתי גם הוא ירא אלוקים יותר ממני. לכאורה מדוע לא החשיבו והחזיקו ליותר טוב ממנו בשל היותו חכם גדול יותר ממנו? צריך לומר, כיון שהחכמה והכשרון הם מתנת הש"ת אין הם סיבה מספקת לאדם להחשיב את השני יותר ממנו, כיון שהחכמה אינה נובעת מחמת עבודת האדם, ואין זו מעלה יתירה באדם אם חנן אותו הש"ת בכשרון וחכמה יותר מאשר את

זולתו. לעומת זאת מעלת יראת אלוקים נובעת מכח עבודת ה' של האדם, ובנקודה זו המעלה הגדולה של האדם על היותו ירא אלוקים היא אמנם גדולה יותר מאשר אצל זולתו שאינו ירא אלוקים. (שפתי חיים מידות א', קסד).

ביאורים

97. אדון לבני דורך. מדוע זכית שכל בני דורך המליכו אותך עליהם ואהבו אותך? 98. יותר טוב ממני. במדרגה יותר גבוהה ממני. 99. מפני רוב חכמותי. כלומר, עם החכמה היתירה (על חכמתי) שקיבל מאת ה' הגיע לדרגות גבוהות ביראת שמים יותר ממני. 100. הוא שוגג ואני מויד. אמנם הוא נחות דרגה בחכמה לעומתי, אך עם זאת הוא שוגג יותר ממני. בשוגג עצמו ישנן דרגות שונות בהתאם להשגות האדם, על ידי שאני יודע יותר ממנו, ממילא השוגג שלי חמור יותר ונחשב כזרזר לעומת השוגג שלו. 101. ואם הייתי זקן וכל. בכת"י הגירסא: "ואם היה גדול בימים ממני, אמרתי: זכויותי רבות מזכותי". כלומר, בהתאם לאורך שנות חייו הוא הספיק לקיים תורה ומצוות

עיונים

ארחות

שער הענה

צדיקים

¹⁰²מוֹעֲטִים מְעוֹנוֹתִי; וְאִם הָיָה
כְּמוֹנִי בְּחִכְמָה וּבְיָמִים - אֶמְרָתִי:
לְבוֹ טוֹב לְאֱלֹהִים יוֹתֵר מִלְּבִי, לְפִי
שָׂאֲנִי יוֹדַע הָעֲבֻרוֹת שֶׁעָשִׂיתִי וְאֲנִי
יֹדַע הָעֲבֻרוֹת¹⁰³ שֶׁעָשָׂה הוּא; וְאִם
הָיָה עֲשִׂיר מִמֶּנִּי - אֶמְרָתִי, שֶׁהוּא
עוֹשֶׂה צְדָקוֹת¹⁰⁴ יוֹתֵר מִמֶּנִּי. וְיִמְאֵלוּ
הַמְּעֻמִּים הָיִיתִי מְכַבֵּד בְּנֵי-אָדָם
וְהָיִיתִי נִכְנָע¹⁰⁵ לַפְּנִיָּהֶם.

לא. מומי העניו נשכחים. במסכת סנהדרין (צב). ואמר רבי אלעזר לעולם הוי קבל וקיים (הוי עניו ותחיה. קבל לשון אפל, עשה עצמך אפל ושפל. רש"י), אמר רבי זירא אף אנן נמי תנינא (נגעים פ"ב מ"ג) "בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות נגעו". פירוש, בית המנוגע בצרעת אם הוא חשוך -

(לא) מומי העניו נשכחים, מחמת שהעולם רוצים

ביאורים

יותר ממני. 102. מועטים מעוונותי. כיון ששנותיו מועטות לא היה סיפק בידו לחטוא ולעבור הרבה עבירות כמוני (השווה בראשית יט, כ. "העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער" - וברש"י: קרובה ישיבתה לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין, הלא מצער היא - עוונותיה מועטין). 103. שעשה הוא. האדם מכיר ויודע את חסרונותיו, אבל לא את חסרונות הזולת, כי הרי עליו לדון את כל האדם לכף זכות, ואין הוא יכול לשפוט ולדון את מעשי הזולת. 104. יותר ממני. בכת"י נוסף כאן: "ואם היה דל ממני, אמרתי: כי הוא דכא ושפל-רוח" (לבו נדכה ושבור) יותר ממני והוא טוב ממני. הש"ת קרוב יותר אל הנדכה והשבור, כמו שכתוב (ישעיה נז, טו) "מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח", מי שהוא עני בממון או בעל יסורים, לבו נשבר ונדכה, וממילא הוא זוכה להתקרבות אל הקב"ה, כמו שכתוב (תהלים קב, א) "תפלה לעני כי יעטוף", וכמובאר בזוה"ק (במדבר קצח). 105. לפניהם. על ידי שראה בכל אדם ואדם, בין גדול ובין קטן בין עשיר ובין עני את הצד החיובי

בכבודו, ¹⁰⁶ וגם עוזריו רבים. מִשָּׁל: אָמְרוּ עָלָיו עַל אֶחָד מִן הַמְּלָכִים, ¹⁰⁷ שֶׁהָיוּ שׁוֹכְבִים בְּלֵילָה אֲנָשִׁים הֶרְבֵּה, וְקָם הוּא בַּעֲצָמוֹ וְתָקַן הֶנֶר שֶׁלֹּא יִכְבֶּה. אָמְרוּ לוֹ: לָמָּה לֹא צוֹיִתְנָהּ? אָמַר לָהֶם: ¹⁰⁸ מֶלֶךְ קָמְתִי וּמֶלֶךְ שִׁבְתִּי. וְאָמְרוּ: כָּל מַעֲלָה ¹⁰⁹ מִתְקַנָּאִים בָּהּ, חוּץ מִן הָעֲנוּהָ. וְאָמְרוּ: מִי שֶׁהוּא ¹¹⁰ נִבְזֶה בְּעֵינָי

אין פותחין לו חלונות כדי שיכנס האור ויוכלו לראות את נגעו ולטמאו, נמצא שאפילו זהו קיומו, שע"ז ניצול מנתיצה. כך האדם השפל אין מחפשים בו מומים וחסרונות וע"כ מתקיים וזוכה לאריכות ימים. [בספר "בן יהוידע" (שם) פירש בשם בנו, מדוע נקט ענוה בלשון "אפילה" כדי לרמוז, שצריך להסתיר גם את

הענוה שלו מבני אדם שלא ירגישו וידעו בו שהוא עניו, כאדם העושה דבר בסתר שאין מעשהו נראה לאחרים].

כתב ב"ש נוחליך (סא): "אמר החכם: מי שעטפו מעיל הבושה יעלמו מומיו מבני אדם. כלומר, המעוטף בענוה וביישנות, אפילו יש בו מומין, מתוך ענוותו הם נעלמים מבני אדם, ואין מספרים עליו אלא השבח בלבד".

ביאורים

שבמעלותיהם, זה הביא אותו לירי כן שלא זו מלכדם, להעריכם ולהכנע בפניהם. עד שכולם רצו בכבודו, להיות בחברתו ובמחיצתו. ¹⁰⁶. וגם עוזריו רבים. בספר "מעלות המדות" כתב: "בני, התנהגו במדת הענוה, כי בעבורה ירבו אוהבכם וימעטו אויביכם וירבו עוזריכם וימעטו חומסכם. כמו שאמר החכם: מי שרב סבול ונראית ענוותו ימעטו חומסיו וירבו עוזריו. ואמר: העוז והנצוח לעניו". ¹⁰⁷. שהיו שוכבים בלילה. בכת" הגירסא: שהיו יושבים אצלו לילה אחד אנשים רבים, וקם... ¹⁰⁸. מֶלֶךְ קָמְתִי וּמֶלֶךְ שִׁבְתִּי. רצונו לומר, שלא נפתח מכבודו וממלכותו בכך ששירתם בתיקון הנר שלא יכבה, וכמו שהיה מלך קודם ששירת אותם כך נשאר מלך לאחר מכן, ללמדך שאין כבוד האדם נפתח בכך שמשרת אחרים. ¹⁰⁹. מִתְקַנָּאִים בָּהּ. בני אדם. ¹¹⁰. נִבְזֶה. בזוי

עצמו, גָּדוֹל בְּעֵינָי אַחֵרִים.

לב. ויחזק תוכחתו נגדם. כתב בספר חסידים: ישנה ענוה המנחלת לבעליה גיהנם, הכיצד? הרואה בנו או קרוביו ותלמידיו יוצאים לתרבות רעה, ובידו למחות בחירופים והכאות, ואומר בלבו: אתיידר עמהם ולא אוכיחם ולא אחרפם - הרי זה מנחילם גיהנם שיצאו לתרבות רעה, וגם יעשו רעה להוריהם עד שישנאום ויקללום,

דכתיב (משלי יג): "חושך שבטו שונא בנר".

ב'אור החיים' (דברים א, א) כתב: מתנאי הענוה שלא ישתמש בה למנוע עצמו מלהוכיח כשרואה אדם עובר על פי ה', ולא יאמר: מי אני ומי ביתי להוכיח אנשים גדולים? ענוה זו פסולה ואסור להשתמש בה, אלא "כל ישראל ערבים זה בזה" וחייב להוכיח על עוון לקטן וגדול.

היה ה'חפץ חיים' אומר: כמה ערומי הוא היצר, כשצריך להוכיח אדם הוא מרמהו: אינך ראוי לכך, קודם תתקן את עצמך! כשמבקשים ממנו לתת יד לפעולה רוחנית בעירו, הוא מתעטף בענוה מדומה ודוחה אותם: אינני ראוי

ביאורים

ושפל. ¹¹¹. לִפְנֵי הַרְשָׁעִים. כשם שהוא נכנע מחמת ענותנותו לפני שאר בני אדם. ¹¹². מַעֲיִן נִרְפֵּשׁ וְגו'. כמו מי מעין צלולים שנרמסו ונעכרו ומקור מים שנשחת, כך עכור ושנאוי הוא הצדיק הנכנע בפני הרשע וירא להוכיחו על דרכו. ¹¹³. יָקוּם מִן הַרְשָׁעִים. כמבואר במסכת ברכות (ז): שבדברים הנוגעים לכבוד שמים מותר להתגרות ברשעים (לריב עמם), שנאמר (משלי כה, ד) "עוזבי תורה ילללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בם", כלומר, שומרי התורה יתגרו בעוזבי התורה.

ארחות שער העונה צדיקים עיונים

תִּזְכְּרֶנּוּ נְגִדִם, וַיַּעֲמֵד עֲלֵיהֶם בְּאֶרֶץ
נֹחִים לְהַצִּיל הַנֶּגֶז מִיַּד הַגּוֹזֵל,
וַיִּזְרַח בְּנֵי-אָדָם עֲבֹדֶת הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, ^(ל)וַיִּזְכְּרֵם בְּכָל כַּחַשׁ בְּפִי

לכך כי אנכי עפר ואפר,
ודברי בודאי לא יתקבלו
כלל. והנה תוך כדי
דיבור רק יהיה נדמה לו
שמישהו נגע בכבודו -
הוא יתנפל עליו ומפיו
לפידים יהלכו: איך

העזת לנגוע בי (ב"עפר ואפר...), רק כשהדבר נוגע לא לכבודו אלא לכבוד
שמים, שם הוא נעשה לעניו ושפל רוח... (שמירת הלשון שער התורה ו').
[עיין רשי ערכין (טז): ענוה שלא לשמה - שעושה עצמו עניו שאינו רוצה
להוכיח, ואותה ענוה שלא לשם שמים היא אלא שלא ישנאוהו. ועל זה
מעירים התוספות, כי בענוה זו הוא רשע גמור!].

לג. ויזכרם בכל כחו. תמה המשגיח רבי חזקאל לוינסטיין זצ"ל: מצינו במשה
רבינו תופעות שלכאורה המה היפך מדת הענוה: "ויך את המצרי ויטמנהו
בחול", כדי להרוג אדם דרוש בטחון עצמי וגבהות הלב. אדם שפל וסבלן
כמשה, איך היה מסוגל לזה? בשליחותו אל פרעה נשטמו ממנו הזקנים ופחדו
להכנס, משה אינו מפחד ואינו מתפעל, נכנס באומץ ומבטל כלבו גבורת
פרעה, איך זה מתאים לתכונת שפלותו? בהיותו במדין והרועים גרשו את בנות
יתרו, עמד משה יחיד כנגדם ורב את ריבם והשקה את צאנם, איך זה שאדם
שפל ונכנע מסוגל להתערב בריב לא לו? במעשה העגל עומד משה כנגד שישים
ריבוא, דן את החוטאים למוות וטוחן את העגל, הכיצד לשפל רוח אומץ כזה?
כל הקושיות נובעות מכך שאין אנו יודעים ענוה מהי, ומרמזים כאילו העניו
הוא פחדן מוג לב ונכנע לכל, אדם ביישן וחלש שאינו מסוגל להרים ראש,
ומאידך גיסא הוא רגיש להפגע מכל דיבור והקנטה קלה. אך לאמיתו של דבר
זוהי חולשה נפשית הקיימת גם אצל בעלי חיים, ואין בינה לבין ענוה ולא
כלום. (עיין חובות הלבבות שער הכניעה ב'). כאשר אדם מכיר את בוראו
באמת וירא ממנו - איננו חושש ומפחד מבני אדם, כמאמר הכתוב "מי את
ותראי מאנוש ימות", ובהגדרת האבן עזרא: "ראי אלקים" - אינם מפחדים
מבני אדם כי אם מאלקים לבדו (שמות יח). והנה אדם זה רואה ומרגיש כמה
רחוק הוא מקרבת אלקים ומלמלאות חובתו אליו יתברך, אזי בעיניו כל אדם
עדיף ממנו.

ולכן דוקא משה שהכיר גדולת הבורא, ולא היה כפוף לכוחות טבעיים, והכיר

עיונים ארחות שער העונה צדיקים עיונים

פחיתות העולם הזה -
היה מסוגל להרוג את
המצרי, לתבוע דין צדק
מרועי מדין, להכנס ללא
מורא לפרעה, ולשרוף
את העגל. ומאידך גיסא
בראותו את פחיתות
עצמו היה צריך ה'
להפציר בו בסנה שבעה
ימים שילך לגאול את
ישראל, היות ולא רצה
להשתרר על אהרן
אחיו הגדול. וכדברי
הרמב"ן: הסיבה למשה
בכל הסרבנות הזאת -
ענותו הגדולה, שלא
היה מוצא את לבו
להתגדל ולדבר אל
המלך שיתפאר לאמר

ארחות שער העונה צדיקים עיונים

חֲכָמָתוֹ, ¹¹⁴בְּתַחֲלָה - בְּנַחֲת, וְאֵם
לֹא יוֹעִיל - יְכַלִּימָם, וַיִּצְוֶה עַל
הַטּוֹב וַיִּזְהֵר מִן הָרַע בְּפִיו וּבְלִשְׁוֹנוֹ
בְּפִי חֲכָמָתוֹ, ¹¹⁵וַיִּמְהַר לְקַחַת דִּינִי
אֱלֹהִים מִמִּי שֶׁחֵיב בָּהֶם, וְלֹא יִכְנַע
וְלֹא יִשְׁפֹּל בָּהֶם.

י"ש עֲנוּה שֶׁהִיא רָעָה כְּמוֹ הַנֶּאֱמָר
כַּעֲנִין שָׁעָשׂוּ נְבִיאֵי שָׁקֶר, שֶׁהִיוּ
לִזְבָּשִׁים בְּגִדִים כְּמוֹ נְבִיאֵי הָאֱמָת,
¹¹⁶שִׁיקְבְּלוּ בְּזִבְיָהֶם וּשְׁקָרִיהֶם, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמָר: "וְלֹא יִלְבָּשׁוּ" ¹¹⁷אֲדָרַת
ה' שלחני, ולא להשתרר על ישראל להוציאם ממצרים ולמלוך עליהם. (קובץ
שיחות תשי"ט 48).

ביאורים

114. בתחלה ננחת. כן כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"ח): "המוכיח את
חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שנאמר: "ולא תשא עליו
חטא"... במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים
אם לא חזר בו בסקרנות מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחפזין אותו
בפניו ומבזין ומקלל עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים לישראל".
115. וימהר לקחת דיני אלקים. לא יתמהמה מלהעניש כפי הדין את
החייבים. 116. שיקבלו. כדי שיתקבלו. 117. אדרת שער למען כחש. כן דרך
מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו
כחשיהם (רש"י).

ארחות שער הענוה צדיקים

עיונים

שֶׁעַר לְמַעַן כַּחַשׁ" (זכריה יג, ד). לְכַן
אוֹתָם ^(לד) הַהוֹלָכִים בַּעֲנוּה ¹¹⁸ בְּעֵינֵי
הַמַּלְבוּשִׁים, וּמַדְבָּרִים בְּנַחֲת,
וּמִנְהִיגִים עֲצָמָם בַּחֲזָקַת חֲסִידִים
וְצַדִּיקִים, לְמַעַן יֵאֱמִינוּ לָהֶם
וְיִסְמְכוּ עַל דְּבָרֵיהֶם, וְיַחְנִיפוּ
¹¹⁹ לְמִי שֶׁאֵין לְהַחֲנִיף, וְעוֹשִׂים
¹²⁰ רַמְאוֹת בַּסֶּתֶר, וְאֵין ¹²¹ חוֹשִׁישִׁים
לְקִים הַמַּצּוֹת רַק בְּרָבִים, וְלֹא בְּשֶׁהֶם
בִּיחִיד, וְגוֹנְבִים דַּעַת ¹²² הַבְּרִיּוֹת -
¹²³ אֵלּוּ הֵם מַחֲלָלִים הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא
¹²⁴ יוֹתֵר מִכָּל הָאָדָם, וְגוֹרְמִים שֶׁאֵין
הָעוֹלָם מֵאֱמִינִים לְטוֹבִים, ¹²⁵ וְהֵם
אֱמִינָא שְׂכַל מִי שֶׁמִּשְׁפִּיל עַצְמוֹ - אֶף בִּשְׁבִיל גְּדוּלָּה - הַקַּב"ה מַגְבִּיהוּ. לְכַן הוֹסִיפוּ
חִזֵּל שְׂכַל הַמַּחְזוֹר אַחֵר הַגְּדוּלָּה - עַל יְדֵי שֶׁמִּשְׁפִּיל עַצְמוֹ לְקִנּוּתָהּ, אִזִּי הַגְּדוּלָּה
בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ, וְרַק כְּשׁוֹבָרָח מִן הַגְּדוּלָּה מֵתוֹךְ עֲנוּה, אִזִּי הִיא מַחְזֶרֶת אַחֲרָיו.

ביאורים

118. כְּעֵינֵי הַמַּלְבוּשִׁים. שְׂמַתְלָבִשִׁים וּמַתְהַלְכִים כְּעֻנִים. 119. לְמִי שֶׁאֵין
לְהַחֲנִיף. לְרַשְׁעִים כְּמוֹתָם. 120. רַמְאוֹת כְּסֶתֶר. מְרַמֵּים דַּעַת הַבְּרִיּוֹת כְּאִשֶּׁר
מִתְנַהֲגִים בְּסֶתֶר כְּרַשְׁעִים. 121. חוֹשִׁישִׁים. מְקַפִּידִים. 122. הַבְּרִיּוֹת. שְׁהַבְּרִיּוֹת
מַחֲשִׁיבִים אוֹתָם לְצַדִּיקִים כְּשֶׁהֶאֱמַת אֵינוֹ כֵּן. 123. אֵלּוּ הֵם מַחֲלָלִים ה'.
שֶׁלִּבְסוּף יִתְגַּלֶּה קְלוֹנָם וּתְתַבָּרַר רַשְׁעֵתָם. 124. יוֹתֵר מִכָּל הָאָדָם. מֵאַחַר
וְהַבְּרִיּוֹת מַחֲשִׁיבִים אוֹתָם לְצַדִּיקִים. 125. וְהֵם. הַצַּדִּיקִים הָאֱמִינִיִּים.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

נַחֲשָׁדִים מִבְּנֵי-אָדָם, שִׁיאֲמָרוּ: שָׂמָא אֵלּוּ הֵם כְּאֵלּוּ.
וְהַמְכִּיר בָּהֶם, חָיִב לְפָרְסָם וּלְהוֹדִיעַ לְכָל, כֹּאֲשֶׁר אָמְרוּ
רַבּוֹתֵינוּ: ¹²⁶ מִפְּרָסְמִים אֶת הַחֲנָפִים (יומא פו, ב).

לְכַן הַקִּיצָה וְאֵל תִּתְעַלֵּם ¹²⁷ לְרַפּוֹת ¹²⁸ הַגְּבָהוֹת
וְהַרְמָאוֹת מִמֶּךָ, וְאֵל תִּמְנַע בְּעֵבֹר שְׂתִרְאָה הַרְבֵּה
מִבְּנֵי גִילְךָ עוֹשִׂים כֵּן, שֶׁאֵינָם מְסִידִים הַגְּבָהוֹת
וְהַרְמָאוֹת, וְאוֹמְרִים לְמוֹכִיחִים: מִי הָאִישׁ שֶׁאֵין לוֹ נֶאֱוָה,
וּמִי הָאִישׁ שֶׁיִּכּוֹל לְהַזְהִיר הַיּוֹת יִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁאֵל וּמִתֵּן וּשְׁלֹא
לְרַמּוֹת בְּנֵי-אָדָם וְלַעֲשׂוֹת כָּל מַעֲשָׂיו בְּהַכְשָׁר, הֲלוֹא יֵשׁ
כְּמָה בְּנֵי-אָדָם טוֹבִים וְגְדוֹלִים מִבְּנֵי הָעוֹשִׂים כֵּךְ וְכָה,
עַל-כֵּן אֶעֱשֶׂה כְּמוֹתָם, וּמִה שִׁיְהִיָּה לָהֶם בְּעוֹלָם הַבָּא יִהְיֶה
גַּם לִי. הַמְחַשְׁבִּים כֵּךְ הוּא נְשֻׁטוֹת שֶׁאֵין דְּגֻמָּתוֹ. מִשְׁלֵ: כִּי
מִי שֶׁעִינָיו בּוֹאֲבִים, וְיֵשׁ לוֹ ¹²⁹ כְּחוֹל שֶׁהוּא מִמָּחָה

ביאורים

126. מִפְּרָסְמִים אֶת הַחֲנָפִים. מִפְּרָסְמִים אֶת חֲטָאֵי הַרְשָׁעִים הַמְרָאִים אֶת
עַצְמָם כְּאֵלּוּ הֵם צַדִּיקִים. וְהַטַּעַם: "מִפְּנֵי חִילּוֹל הַשֵּׁם" - כְּדִי לְמַנוּעַ חִילּוֹל
הַשֵּׁם, שֶׁאֲנָשִׁים חוֹשְׁבִים שֶׁהֵם צַדִּיקִים וְלִמְדִים מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְעוֹד שֶׁאֵם בֹּא
עֲלֵיהֶם פּוֹרַעֲנוֹת יֹאמְרוּ שֶׁאֵין דִּי בּוֹכּוּיּוֹת הַצַּדִּיק כְּדִי לְהַגֵּן עָלָיו. (רש"י).
127. לְרַפּוֹת הַגְּבָהוֹת. לְהַחֲלִישׁ וּלְעוֹבֹב אֶת מִדַּת הַגָּאוּה וְהַשְׁקֵר מִמֶּךָ.
128. הַגְּבָהוֹת וְהַרְמָאוֹת. מְקוֹר הַגָּאוּה הוּא שֶׁקֶר, שְׁהִי הַחֲכָמָה הָעוֹשֶׂה
וְהַכְּבוֹד שִׁישׁ לְאָדָם, הַכֵּל יִתֵּן לוֹ מֵאֲתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכִשְׁהֶאֱדָם מִתְגַּאֵה בָהֶם, הִי
הוּא עוֹשֶׂה שֶׁקֶר בְּנַפְשׁוֹ שֶׁמֵּרָאָה כְּאֵלּוּ הוּא בַּעֲצָמוֹ עֹשֶׂה לוֹ אֶת הַחִיל הַזֶּה.
129. כְּחוֹל. סֵם מְרַפֵּא לְעֵין וְכוּחֵלִים (צוֹבָעִים) בּוֹ אֶת הָעֵינַיִם לְרַפּוּאָה.

ארחות

שער הענוה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הענוה

צדיקים

לרפאת העין. וכבר ¹³⁰ נודע לכל
אמתת הרפואה - אין זה חכמה
לומר: לא אעשה שום רפואה, ואם
אהיה עור - מה בכך? כמה עורים
בעולם, ומה שיהיה להם יהיה גם
לי. ¹³¹ הלא זה לעג ושטות לפני
כל. לכן ¹³² עין על נפשך, והשתדל
בכל בך, ואל תתן עיניך במי
שלמטה מך במעלת החכמה
ובעבודת הקדוש-ברוך-הוא, כי
בזה ¹³³ תקצר בעבודה ובחכמה;
(לה) אך תתן עיניך ולבך במי שהוא
תחתך, למטה מך וחסר מך, ותשמח ותסתפק במה שיש לך ואז ייטב לך.
(טוב הלבנון, לב דוד מהרב חיד"א פכ"ה).
ובמדרש שמואל (אבות ד, א) מביא ממחרם אלשקאר. במעלת העושר -
הבט למטה מך ותורה על חלקך, אבל במעלת החכמה - הבט למעלה מך
ותכיר את חסרונך.

ביאורים

130. נודע לכל אמתת הרפואה. ידוע לכולם שרפואה זו וראית ומוכחת.
131. הלוא. אילו היית שומע אותו אומר זאת, היית לועג לדבריו, ומחזיק את
דבריו לשטות, וחושב אותו לבלתי שפוי בדעתו (חזה"ל). 132. עיין. ברזק
עצמך ודאג לנפשך. 133. תקצר. מאחר ותראה את עצמך גדול מאותם
שלמטה מך, אזי תסתפק במה שהנך עובר ה' יותר מהם ותמעט בעבודת ה'
ובבקשת החכמה.

למעלה מך, ¹³⁴ והשתדל לרדף אחריו ולהשיגו כפי
יכלתך במעלת החכמה ובעבודת הקדוש-ברוך-הוא.
ועל זה נאמר: ¹³⁵ "ונדעה נרדפה לדעת את ה', כשחר
נכון מצאו, ויבוא כגשם לנו, כמלקוש יורה ארץ" (הושע
ו, ג).

ביאורים

134. והשתדל. וכבר אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו כ"ה): "חייב אדם לומר מתי
יגיעו מעשי למעשי אבותי - אברהם יצחק ויעקב". 135. ונדעה נרדפה ונז'.
אז (בגאולה העתידה) נדעה לרדוף לדעת את ה', שנשתדל להשיג האמתיות
בהשגחת ה' להשיג דרכי השגחתו וטובו וחסדיו עד שתהיה השגתו ברורה
אצלנו. "כשחר נכון מוצאו", כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו הוא
בטוח שיצא השמש על הארץ ויראה, כן יהיה הרודף לדעת את ה' נכון
ובטוח שימצאהו, ורב טוב יבוא לנו כמרבית מי הגשם וכמלקוש המרוה את
הארץ ומשביעה. (מצודת דוד ומלבי"ם).

ארחות

שער הבושה

צדיקים

עיונים

שער השלישי

שְׁעַר הַבוּשָׁה

הַבוּשָׁה. אָמְרוּ חֲכָמִים: (א) הַשֶּׁכֶל

הוא הַבוּשָׁה, (ב) הַבוּשָׁה

הוא הַשֶּׁכֶל. (ג) כִּי עַל אָדָם יִחְוֶה

א. השכל הוא הבושה. הבושה היא כח דק ורגיש מכוחות הנפש של האדם שאין לשער, והיא מתכונות הנפש העמוקות ביותר. והיא דבר התלוי בדעת. ככל שהאדם גדול יותר בהשגותיו ויש לו רגשות נפשיים עמוקים יותר כך גם בושתו גדולה יותר, עמוקה יותר, וצורבת יותר. אמרו בגמרא (ב"ק פו): שוטה אין לו בושת.

ב. כי על אדם וחיה נאמר וכו'. לכאורה משמע שרוצה לומר שאדם וחיה קודם שאכלו מעץ הדעת לא היה להם דעת להתבייש, ורק אחרי שאכלו מעץ הדעת אז נכנסה בהם דעת להתבייש. וזה לא יתכן, שהרי קודם החטא דרגתם היתה הרבה יותר גבוהה, כי היו דבוקים רק במושכלות כמו המלאכים ולא היה להם מושג בענינים גשמיים, וכשאכלו מעץ הדעת ירדה מעלתם (כמבואר בחגיגה יב. ובעוד מקומות).

אמנם נראה, שאחרי שאכלו מעץ הדעת הגיעו עכ"פ להבנה בעניני הצניעות להבחין בין טוב לרע, וכשבאו להבנה זו עשו להם עלי תאנה לכסות גופם. ומאז כל בני האדם בעולם יש להם הבחנה והרגש הכרחי להתכסות משום צניעות, ומי שחסר לו אפילו מעט בבושה סימן הוא שחסר שכלו. והראיה, שהרי הבהמות והחיות גם כן אכלו מעץ הדעת, כמו שפירש רש"י על הפסוק "ותתן גם לאישה" (בראשית ג, ו) "גם" לרבות בהמות וחיות, ובכל זאת לא הגיעו להבנה על הצורך לכסות גופם, והטעם משום שאין להם חכמה גם אחרי שאכלו מעץ הדעת. ועל כן, אדם שאין לו בושה מוכח שאין לו חכמה וקורב קצת בשכלו לבהמות והחיות.

ביאורים

1. השכל הוא הבושה. השכל מכיר ומבין, והוא מביא את האדם לירי בושה על מעשים לא טובים שכבר עשה ומונעו מלעשות כאלו להבא. 2. והבושה היא השכל. אדם המרגיש בושה מוכח ששכלו בריא.

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

ג. וגם כה יגיע אל יחוד בוראו. שכל ישר בלי שום עקמימות וטהור מנגיעות, יכול להגיע להכרה אמיתית. שכל כזה אינו "אינטליגנציה גרידא". בא וראה מש"כ הרמב"ם (יסודות פ"ד ה"ח). "הדעת היתירה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות". ובמורה נבוכים (ג, נא, בהערה) כתב: "הלא ביארתי לך שזה השכל אשר שפע עלינו מהשם יתעלה, הוא הדיבוק אשר בינינו ובינו, והרשות נתונה לך: אם תרצה לחזק הדיבוק הזה - תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו - תעשה".

וב'חובות הלבבות' (שער עבודת האלקים פ"ה): "כי מהות ההתעוררות השכלית היא תזכורת שהאלהים מעורר בה את האדם אמצעות שכלו

ביאורים

3. נאמר. קודם שאכלו מעץ הדעת. 4. הצניעות. לא נאמר ולא "נתביישו" אלא "יתבוששו", משום שלא היה להם במה להתבייש, שלא היה לפנייהם שני דרכים - דרך צניעות ודרך פריצות - כדי להבחין בין טוב לרע (מפרשים). 5. עיני שניהם. עיני שכלם. 6. אמיתית הדברים. על ידי החכמה יגיע להבנת הדברים בצורה האמיתית והנכונה. וז"ל 'אור ישראל' (סי' ל' עמ' מו ד"ה השכל). "השכל יגלה תעלומות חכמה סתרי צפונים, יעורר הדעת והמזימה לחקור ולשאול, ויכיר דברים המסופקים".

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

7. אֵל יְחִיד בּוֹרְאֵן בְּרוּךְ הוּא לְעִבּוּדוֹתָיו, וְכֵּן יָכוֹל לְהַדְמוֹת לַמְּלָאכִים. וְכִיּוֹן שֶׁמַּעֲלַת הַחֲכָמָה גְּדוּלָּה כָּל-כָּךְ, צְרִיכָה שֶׁתִּהְיֶה חֲכָמָתָהּ הַדּוֹמָה לָהּ, שֶׁהִיא מַדַּת הַבוּשָׁה, קְרוּבָה לָהּ. 8. וְרֵאיוֹתָ, שֶׁלֹּא רֵאִיתָ בִּישׁוֹן חֹסֶר דַּעַת, וְלֹא דַעַתָּן כְּלִי בּוּשָׁה. וְעַל כֵּן רֵאוּי לְכָל אָדָם לְהַשְׁתַּדֵּל וּלְהַתְנַהֵּג בְּמִדַּת הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת, 9. לְהַתְחַכֵּם לָהּ עַד שֶׁתִּהְיֶה קְבוּעָה בְּנַפְשׁוֹ, 10. וְיִגְבִּיר אוֹתָהּ עַל

כָּל טְבַעֲיוֹ, וְתִהְיֶה בְּעֵינָיו חֲשׁוּבָה 11. מִשָּׂאֵר מַדּוֹתָיו, כִּי כֵּן יִגְיעַ אֶל רֵב הַמַּעֲלוֹת, וְיִמְנַע מִעֲבֻרוֹת וּמִכָּל מַדּוֹת מַגָּנוֹת.

מַדַּת הַבוּשָׁה הִיא גֶדֶר וּמַחְצֶת הַכִּרְזָל לִפְנֵי כָּל עֲבֻרוֹת.

ביאורים

7. אֵל יְחִיד בּוֹרְאֵן. בִּכְתָבִי הִגְרַסְתָּ: וְכֵּן גַּם יִגְיעַ לַהּוֹדוֹת בִּיחוד בּוֹרְאֵן בְּרוּךְ הוּא וְלַעֲבֻדוֹתָיו. 8. וְרֵאיוֹתָ. שֶׁהַחֲכָמָה וְהַבוּשָׁה קְרוּבוֹת זֶה לָזֶה. 9. לְהַתְחַכֵּם לָהּ (בִּכְתָבִי הִגְרַסְתָּ: כֵּה). לְהַתְחַכֵּם כְּמַדַּת הַבוּשָׁה עַל יְדֵי הַתְּבוּנוֹת בְּדַבְרִים הַמְּבִיאִים לַמַּדָּה זֶה וְכִפִּי שִׁיבָאֵר בְּהַמְשָׁךְ. 10. וְיִגְבִּיר. ב'תְּקוּן מַדּוֹת הַנַּפֶּשׁ' (לְמַהֲרָשׁ אַבְן גְּבִירֹל) הִגְרַסְתָּ: וְשִׁיעִידִינָהּ עַל כָּל טְבַעֲיוֹ [תְּכוּנוֹתָיו הַטְּבַעִיּוֹת] וּבִכְרָתָהּ עַל פְּנֵי כָּל מַדּוֹתָיו, כִּי כֵּן שָׁבָה יִגְיעַ אֶל מַעֲלֹת וּיְתֻרֹנוֹת רַבִּים וְיַעֲלֶמוּ מִמֶּנּוּ כָּל הַמַּגְרָעוֹת. 11. מִשָּׂאֵר מַדּוֹתָיו. כִּי לֹא מַדַּת הַבוּשָׁה יִכְשַׁל בְּעֲבֻרוֹת

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

כִּי אָדָם עוֹבֵר כְּמָה עֲבֻרוֹת בְּפִתְרָהּ, מֵה 12. שִׁיתְּבִישׁ לִפְנֵי בְנֵי-אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: בְּשַׁעַת פְּטִירַת רֶכֶן יוֹחֲנָן בֶּן-זַפְּאִי, אָמְרוּ לוֹ תִּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, בְּרַכְנוּ. אָמַר לָהֶם: יְהִי רְצוֹן, שֶׁתִּהְיֶה מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם (ה). כְּמוֹרָא בְּשָׁר וְדָם. אָמְרוּ לוֹ: 13. עַד כָּאֵן וְתוֹ לֹא?! אָמַר: 14. הֲלוֹאִי! 15. תִּדְעֵה, שֶׁחָרִי אָדָם עוֹבֵר עֲבֻרָה בְּפִתְרָהּ, 16. וְאָמַר: לֹא יֵרָאֵי הָאָדָם (בְּרוּכוֹת כח, ב). וְכָל זֶה - מִפְּנֵי שִׁירָא שִׁיבּוּא לִידֵי בּוּשָׁה. וְיִשׁוּב מִן הָעֲבֻרוֹת מַחְמַת שִׁיתְּבִישׁ מִכְּנֵי-אָדָם, כִּי (ה) מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לְשִׁמָּה

הַלְּבַבּוֹת' (שַׁעַר הַבְּחִינָה פ"ה) כִּי זֶהוּ מִצַּד עֲנִין הַבְּחִירָה שֶׁנִּתֵּן לָאָדָם, כִּי רַק בְּבַחֲרָה בַּעֲמַל בְּעִיּוֹן בְּתוֹרָה וּבְחֻז' וּבְלִמּוּדֵי הַמוֹסְרִים יִגְיעַ לְכָךְ לְהַכְנִיס עֲנִינֵי הַשֶּׁכַל בְּצִיּוֹר הַחוּשׁ. (עֵיין כּוּכְבִּי אֹר שִׁמְן י"ג).

ה. מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לְשִׁמָּה בֹּא לְשִׁמָּה, וְמָה שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל הָעוֹשָׂה שֶׁלֹּא לְשִׁמָּה, נֹוֹחַ לוֹ

ביאורים

ובְּמַדּוֹת מַגּוּנוֹת. 12. שִׁיתְּבִישׁ. לַעֲשׂוֹת. 13. עַד כָּאֵן. וְכִי דִּי בְּמָה שְׁמוֹרָא שְׁמַיִם יִדְּוֶה כְּמוֹרָא בְּשַׁר וְדָם וְלֹא יוֹתֵר! 14. הֲלוֹאִי. שִׁיחָה עֲלֵיכֶם מוֹרָא שְׁמַיִם כְּמוֹרָא בְּשַׁר וְדָם, שַׁעַל יְדֵי כֵךְ תִּמְנַעוּ מִהֲרַבָּה עֲבִירוֹת. 15. תִּדְעֵה. וְהִרְאִיָּה שֶׁכֵּן הוּא. 16. וְאָמַר. בְּלִבּוֹ.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

בָּא לְשִׁמְחָה (פסחים ג, ב).

אָבֵל הַמַּעֲלָה הָעֲלִיזָה מִמֵּדֶת

הַבּוֹשָׁה הוּא שְׂמֵחַ בְּפָנָיו לְפָנָיו

הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, בְּעֵינָיו שְׂמֵחַ אֵלֶי:

"אֱלֹהֵי בִשְׁתֵּי וְנִגְלֵמֵתִי לְהָרִים

אֱלֹהֵי פָנָי אֵלֶיךָ" (עזרא ט, ו). וְאֵם

תַּחֲשֹׁב: אֵיךְ אֶתְבַּיֵּשׁ מִמִּי שְׂאִינִי

רוֹאֵהוּ בְּעֵינָיו? בְּאֵמֶת אֶתָּה צָרִיךְ

לְדַעַת, אֵפֶךְ עַל פִּי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ

הוּא נֶעְלָם מֵעֵינָי כֹּל חַי, הוּא נִמְצָא

בְּלִבָּבוֹת וְנִגְלָה בְּמַחֲשָׁבוֹת. וַיִּשְׁיֵג

הַמַּדְרָגוֹת שֶׁל הַבּוֹשָׁה בְּהַתְּבַדָּדוֹ

לְחֹשֶׁב בְּגִדְלַת הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא,

וּבִזְכָּרוֹ תְּמִיד הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא

שְׂרֹאָה מַעֲשָׂיו וּבוֹחֵן בְּלִיזְתּוֹ

וְצוּפָה מַחֲשֻׁבוֹתָיו. מִשָּׁל, אַחֵד מִן

שלא נברא, כשעושה

על מנת לקנטר, אבל

בעושה כדי שיכבדוהו,

או כדי לקבל שכר

בעוה"ב או מיראת

העונש - מתוך שלא

לשמה בא לשמה. (רש"י

ותוספות ברכות יז.).

וכתב ב'נפש החיים'

("פרקים" פ"ג). וגם כי

באמת כמעט בלתי

אפשר לבוא תיכף

בתחילת קביעת לימודו

למדרגת לשמה כראוי,

כי העסק בתורה שלא

לשמה הוא למדרגה

שמתוך כך יוכל לבוא

למדרגת לשמה, ולכן

גם הוא אהוב לפניו

יתברך, כמו שבלתי

אפשר לעלות מהארץ

לעליה אם לא דרך

מדרגות הסולם. ולזה

אמרו "לעולם יעסוק

אדם בתורה ובמצוות

אפילו שלא לשמה",

אמרם "לעולם" רוצה

לומר בקביעות, היינו שבתחילת לימודו אינו מחויב רק שילמד בקביעות

תמיד יומם ולילה, ואף אם לפעמים ודאי יפול במחשבתו איזה פניה לגרמיה

(לעצמו) לשום גאות וכבוד וכיוצא, עם כל זה אל ישם לב... אלא אדרבה

יתחזק מאד בעסק התורה ויהא נכון לבו בטוח שודאי יבוא מתוך כך למדרגת

לשמה.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

ו. שיתבייש לפני

הקב"ה. הקשר שבין

מידת הבושה לבין

ההימנעות מן החטא

מבואר בדברי המהר"ל

מפראג ("נתיבות עולם",

נתיב הבושה פרק א).

מפני כי החוטא הוא

יוצא מן הישר... ולכן

מי שהוא היפך העו

פנים לא במהרה הוא

חוטא, כי כל מצוות

השם יתברך הוא גזירה

לפניו. לכן צריך האדם

לעשות ראשון כלל

ראשונים, שידע את יצרו [נ"א יוצרו] ויכיר כחו, ויתן

את לבו למי יעבד ומי הוא ירא, ¹⁹למצות מי יעשה ומי

הזהירו, כמו שאמר דוד לשלמה בנו: ²⁰"דע את אלהי

אביך ועבדהו" (דברי-הימים א כה, ט), ובהזדהות יגיע

⁽¹⁾שיתבייש לפני הקדוש-ברוך-הוא בלבד.

ביאורים

17. ממשיך לבו לענין זה. גוררו שגם בשאר מעשיו יתחשב רק בדעת בני

אדם ועלול להמנע מעשיית מעשים טובים אם ידמה לו שיתבייש בהם.

18. לעשות ראשון כלל ראשונים. כלומר, לעשות לעצמו כלל ראשון וקודם

לכל. 19. למצות מי יעשה. במצותו של מי הוא עושה. 20. דע וגו'. כאומר

חקור בשכלך לדעת אותו, ואם תקצר השכל - עם כל זה לא תעזבו כי אלהי

אביך הוא, וסומך על הקבלה כי בודאי האב מעמיד את בנו על האמת

(מצודת דוד).

17. ממשיך לבו לענין זה. גוררו שגם בשאר מעשיו יתחשב רק בדעת בני

אדם ועלול להמנע מעשיית מעשים טובים אם ידמה לו שיתבייש בהם.

18. לעשות ראשון כלל ראשונים. כלומר, לעשות לעצמו כלל ראשון וקודם

לכל. 19. למצות מי יעשה. במצותו של מי הוא עושה. 20. דע וגו'. כאומר

חקור בשכלך לדעת אותו, ואם תקצר השכל - עם כל זה לא תעזבו כי אלהי

אביך הוא, וסומך על הקבלה כי בודאי האב מעמיד את בנו על האמת

(מצודת דוד).

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

דָּבָר יָדוּעַ וּבְרוּר, אֲשֶׁר כָּל הָעוֹלָם
עוֹשִׂים עֲנִיָּים רַבִּים בְּסִתְּרָה,
וְכֵן מְדַבְּרִים בְּדַבְּרִים רַבִּים בְּסִתְּרָה
וְחוֹשְׁבִים מִחֲשָׁבוֹת רַבּוֹת, וְאִין
חוֹשְׁשִׁין כָּלֵל רַק שְׁלֹא²¹ **יוֹדְעוּ**
הָעֲנִיָּים. וְאִם הָיוּ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם
שְׁעִשּׂוּ מִנְעוּרֵיהֶם וְכָל הַדַּבְּרִים
שֶׁדִּבְּרוּ וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת שֶׁחֲשָׁבוּ
גְּלוּיִים וִידוּעִים לְכָל אָדָם, הָיוּ
מִתְבַּיְשִׁים בּוֹשָׁה גְּדוֹלָה מְאֹד.
כָּל שָׂבֵן וְכָל שָׂבֵן שֶׁצָּרִיד
לְהִתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,

מן השי"ת על האדם, וכאשר האדם בעל בושה, וגדר הבושה שהוא מתפעל מאחר ואינו עומד כנגדו, ולפיכך בעל בושה מוכן הוא לקבל הגזירות והמצוות מן השי"ת הגזור, וכאשר הוא מוכן לקבל הגזירה, הוא גם מוכן שלא יעבור.
דוד המלך אמר "סמך מפחדך בשרי", כוונתו משום יראת הרוממות, ולא מיראת העונש, אלא מפחד הכבוד עצמו, וזהו מהתגליות חדשות בהשגת הכבוד ובחסדיו. וכן מה שאמר עזרא הסופר "אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך", כי לפי גודל הכרתו בהקב"ה חש בושה מעצם העמידה לפניו יתברך והוא יראת הרוממות. [וזה נאמר על ידי גדולי עולם צדיקים וחסידים, ולא מצד ענותנותם אמרו כן, שהרי לא שייך לכזב ח"ו לפני הקב"ה, כי דובר שקרים לא יכון לפני ה'. אלא שהרגישו כך באמת לפי גודל הכרתם]. משל למה הדבר דומה, למלך שבא פתאום וראה את מעשי עבדו, שהעבד מתמלא פחד מכבודו ורוממותו של המלך, ונוכל לצייר זה באנשים כערכינו, אם יתגלה לעיניו פתאום רבי עקיבא איגר, החתם סופר, או רבי ישראל מסלנט, והוא עסוק במשחק קוביות או ח"ו עבירה אף קלה שבקלות, הלא יחרד ויבהל מאד.
(משנת רבי אהרן ב, עמ' קפז).

ביאורים

21. יודעו. לבני-אדם.

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

⁽¹⁾**הַמִּשְׁקִיף אֶל הַלִּבְבוֹת וְרוֹאֶה**
הַמַּחֲשָׁבוֹת וְיוֹדֵעַ כָּל הַמַּעֲשִׂים,
הַדְּבוּרִים וְהַמַּחֲשָׁבוֹת, שֶׁעָשָׂה
הָאָדָם כָּל יְמָיו, וְאִין לִפְנָיו שְׂכָחָה,
שֶׁצָּרִיד לְהִתְבַּיֵּשׁ לִפְנָיו וּלְהַכְלִים.

ז. המשקיף. הרמב"ם בספר מורה נבוכים (ג, נב); "מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת, יעור משנתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל בשר ודם וכו', ובעבורו הוא תמיד עמנו משקיף ורואה, אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' והבן זה מאד. ודע כי כאשר ידעו זה השלמים, תגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד השם ויראתו ובשתם ממנו, בדרכים אמיתיים לא דמיוניים".

אַרְבַּע מִדְּרָגוֹת בְּבוֹשָׁה: הָאֶחָד,
הַמִּתְבַּיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת עֲבֻרוֹת
בְּגִלּוּי וְעוֹשֶׂה עֲבֻרוֹת בְּסִתְּרָה, הָרִי זֶה²² **גּוֹנֵב דַּעַת עֲלִיּוֹן, שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי**
הָעוֹלָם וְלֹא לִפְנֵי הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא,
וְרֵעֵתוֹ רַבָּה מְאֹד. הַשֵּׁנִי, שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ
לִפְנֵי²³ **הָעוֹלָם, וְגַם בְּסִתְּרָה יִמְנַע מִן**
הָעֲבֻרוֹת, כִּי יֵרָא שְׂמָא יוֹדֵעַ
לְבִנְי-אָדָם,²⁴ **וְיִתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא. עַל זֶה אָמְרוּ:**
"מִתּוֹךְ שְׁלֹא לְשִׁמְחָה בָּא לְשִׁמְחָה" (פסחים נ, ב). הַשְּׁלִישִׁי,

ביאורים

22. גונב דעת עליון. כמי שמנסה להעלים את מחשבות לבו מפני יודע תעלומות. [עוד י"ל גונב מעצמו את הידיעה שהעליון רואהו]. 23. העולם. אנשי העולם. 24. ויתבייש לפני השם ברוך-הוא. בכתי הגירסא: ויתבייש לפניכם.

ארחות שער הבושה צדיקים

לפני העבד יותר מלפני האדון ואגב הדעת העליונה! ומתוך כך ימנע מן העברה, ²⁵ מעלה טובה היא זאת. הרביעי, אם יתבייש האדם בגלוי ובסתור לפני השם פרוץ-הוא לבר, אין מעלה למעלה ממעלה הזאת.

אמרו חכמים: כל העושה דבר עברה ומתבייש בו, ^(נ) מוחלין לו ²⁶ כל עונותיו (ברכות יב, ב). ועוד

עיונים

ת. מוחלין לו כל עונותיו. יש לעיין מדוע בושה מדבר עבירה גורמת למחילת עונות?

ביאר ב'מכתב מאלהו' (עצות כלליות, הבושה): הרגש הבושה - שורשו הוא דביקות פנימית אל מעלה רוחנית, ובהרגיש האדם בנפשו שנפל ממעלתו הריהו מתבייש. ולהיפך, מי ששולטת בו מדת העזות ומצחו נחושה שאינו מתבייש מרעתו, זה לאות ר"ל שפנימיותו דבוקה לטומאה. וזה מה

שכתב בספר מעלת המדות שמדת העזות היא סעיף מעבודה זרה. ואמרו ז"ל שממדות ישראל שהם ביישנים (יבמות עט), היינו, שאפילו אם הם חוטאים, דבקותם לקדושה אינה מסתלקת לגמרי, ועל זה מורה הבושה. ומשום כך קרובים ישראל תמיד למחילת חטאים. כי כאשר יתבייש האדם מעצמו, ולא מאדם אחר, הרי בושותו באה מעומק לבו על דרך האמת, והבושה והאני מתאחדים, עד שכבר דבוק הוא לגמרי לקדושה וממילא נמחלו לו כל עונותיו, כמאמרם ז"ל עבר עבירה ומתבייש בה מוחלים לו על כל עונותיו (ברכות יב). והיינו 'כי עמך הסליחה' (תהלים קל, ד), כי בהיות האדם עם הקב"ה, היינו דבוק אליו בפנימיותו, וזהו סליחה גמורה לכל חטאיו, כי אז מתבייש באמת מן החטא ומואס בו, וממילא החטא נדחה ממנו.

ביאורים

25. מעלה טובה היא זאת. אך אין זו המעלה העליונה ביותר, כיון שמתבייש גם מבני אדם. 26. כל עונותיו. כלומר, מוחלין לו על אותו עון, וכן על כל

ארחות

שער הבושה

צדיקים

אמרו: ²⁷ בלשת פנים לגן-עדן (אבות פ"ה מ"ב). ואמרו חכמים: הבושה והאמונה מחברות ²⁸ זו למעלה מזו, כי הבישן מחזיק ²⁹ באמונה עם כל אדם, ומי שאינו נאמן אין לו בשת. אמר החכם: ³⁰ כשאינך מתבייש, תעשה כל רצונך.

ירגיל אדם עצמו שלא יעשה דבר שחברו מתבייש ³¹ לומר לו, כגון אדם שיש לו ³² סתר, ונכנס אצלו חברו, ³³ ומתבייש לומר לו לצאת. או אם יתאכסן בבית חברו, והוא ³⁴ מצטער, ומתבייש לומר לו לצאת. או שיקרא כתבים של חברו, וחברו מתבייש לומר לו שלא

ביאורים

עונותיו שמתבייש בהם, שהבושה עולה לו לתשובה (ריטב"א). 27. בושת פנים לגן עדן. אדם שיש בו מדת הבושה הניכרת על פניו, הרי הוא מזרעו של אברהם, ונוחל גן עדן כמותו, כמאמר הכתוב (משלי ח, כא) 'להנחיל אוהבי יש' (מגן אבות). והמאירי כתב, שאדם שיש בו בושת פנים - מדה זו תביאנה להימשך אחר האנשים הטובים והישרים, כי יבוש מעצמו ומאחרים אם יצא עליו שם רע באיזה דבר, וסופו נוחל גן עדן. ובספר מדרש שמואל כתב בשם רבנו אפרים, שהכוונה בזה למאמר חכמים (נדרים כ). 'כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא', ודרשוהו מן המקרא (שמות כ יז) 'ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו'. 28. זו למעלה מזו. בכת"י הגירסא: זו לזו. 29. באמונה. באמונתו וביושר. 30. כשאינך מתבייש. אם אינך מתבייש, לא תמנע מלעשות כל דבר שלכך חפץ, גם עבירות. 31. לומר לו. לחדול ממנו. 32. סתר. דבר סתר ורוצה להצניעו. 33. ומתבייש. בעה"ב מתבייש לומר לו לצאת. 34. מצטער. קשה לו לבעה"ב שהאורח מתאכסן אצלו.

ארחות

שער הבושה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

יִקְרָא, וְכָל כִּיּוּצָא בְּזֶה. וְדִקְדָּק מְאֹד
בְּדָבָר, ³⁵שֶׁלֹּא יִכְפִּיד עֲצָמוֹ בְּשׁוֹם
דָּבָר, וְשֶׁלֹּא ³⁶יִשְׁאֵל שׁוֹם דָּבָר מִמֶּנּוּ
בְּמִתְנָה אִם לְהִשְׁאִיל כִּלְיֵי אוֹ
מַעֲוָתָיו בְּמָקוֹם שִׁיּוּדָע שְׂאִינוֹ
עוֹשֶׂה בְּרָצוֹן וּמִתְבִּיֵּשׁ לְהִשִּׁיב פָּנָיו
רִיקָם. ^(ט)וְכִי שִׁישׁ לוֹ מִדַּת הַבּוֹשָׁה,
³⁷קָשָׁה לוֹ שֶׁיִּחְבְּרוּ מִתְבִּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ.

ט. ומי שיש לו מדת
הבושה קשה לו שחברו
מתבייש ממנו. מבואר
כי מי שניחון במדת
הביישנות נזהר מלעשות
דבר אשר על ידי זה
יגרום בושה. ומצינו
זהירות זו אצל יוסף
הצדיק אשר אף הכניס
את עצמו למצב סכנה
בכדי למנוע ביזוי ובושה
לאחיו.

כשהחליט יוסף להתנודע

אל אחיו ציוה: "הוציאו כל איש מעלי" (בראשית מה, א). אומר על כך מדרש
תנחומא (ויגש ה'): "לסכנה גדולה ירד יוסף [בוה שהוציא כל איש מעליו],
שאם הרגוהו אין בריה בעולם מכירו [מבחינן בו ומתמסר להצלתו], אלא
[כך] אמר [יוסף בלבד]: מוטב שאהרג, ולא אבייש את אחי [בפני המצרים]!"
יוסף מבכר לסכן את נפשו, ובלבד שלא יגרום לאחיו בושה, למרות שלא
עושה מעשה, ולמרות שממילא היה הרבר מתגלה. ואף ש: "ולא יכל יוסף
להתאפק" - התגבר על עצמו והמתין עד שישאר לבדו עם האחים. כל זאת
כדי למנוע מהם מעט ביזוי, שבעצם הם היו האחראים לו. (אור יהל, ויגש).
גם כשהאחים כבר נמצאים במצרים, במעמד מכובד של אחי המלך, ממשיך
יוסף להסתכן כדי לדאוג לכבודם: "ואת העם העביר אותם לערים..." (שם מז,
כא) - העביר יוסף מעיר לעיר... להודיע שחבו של יוסף שנתכוין להסיר
חרפה מעל אחיו שלא יהיו קוראים אותם גולים (רש"י). היתה זו ודאי טרחה
גדולה לעם המצרי כולו, ומעשה כזה אף עלול לעורר על יוסף זעמם של
אנשים ולסכן את מעמדו. בכל זאת לא נמנע יוסף מנטילת סיכון זה, כדי
למנוע בושה כלשהי מאחיו.

ביאורים

35. שלא יכביד עצמו. על זולתו. 36. ישאל. יבקש. 37. קשה לו. לראות
שחברו מתבייש בגללו, ולכן נמנע מלגרום לו אי נעימות.

וְעַל זֶה ³⁸אָמַר הַחֶכֶם: ³⁹אַל תֵּאָהֵב אָדָם, אֲלֵא מִי
שֶׁמִּרְאָה עֲצָמוֹ שְׂאִינוֹ יִכּוֹל ⁴⁰לַעֲמֹד בְּלִתִּי עֲזֻרָתָהּ,
וְאֶף-עַל-פִּי שְׂאִתָּה צָרִיךְ לְעֲזֹרְתּוֹ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁצָּרִיךְ
לְעֲזֻרָתָהּ; ⁴¹וְאִם תִּחְטָא לוֹ, הוּא יִמְחַל לָךְ, וְיִרְאֶה עֲצָמוֹ
כְּאִלוֹ הוּא תְּחוּטָא; ⁴²וְיִשְׁאֵל מִמֶּךָ דְּבָרִים שְׂאִינוֹ צָרִיךְ
כְּדִי שֶׁלֹּא תִתְבִּיֵּשׁ לְשֵׁאל מִמֶּנּוּ.

וְהָרִיצָה לְהַרְגִּיל עֲצָמוֹ בְּבוֹשָׁה, יֵשֵׁב תָּמִיד ⁴³לִפְנֵי מִי
שֶׁמִּתְבִּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ. ⁴⁴וְאַל יִחַלֵּל הָדָר פָּנָיו לְשֵׁאל
מִכֶּנִּי-אָדָם, כִּי פִיִּן שֶׁתַּחֲלִיל הָדָר פָּנָיִךְ אִי אֵתָהּ מוֹצֵא מִי
שֶׁמִּתְדַּשְׁהוּ לָךְ.

ביאורים

38. אמר החכם. בספר 'תקון מדות הנפש' א, ג. 39. אל תאהב אדם. אלא מי
שיש לו שלש תכונות אלו: מי שמראה עצמו וכו'. 40. לעמוד בלתי עזרתך.
להסתדר בלעדיך. 41. ואם תחטא לו. תכונה שניה: מי שאם תחטא לו וכו'.
42. וישאל ממך. תכונה שלישית שיש בו, שישאל ממך דברים אע"פ
שאינו צריך כדי שלא תתבייש גם אתה לשאול ממנו. ומכאן ראייה למה
שאמר קודם, שמי שיש לו מידת הבושה, קשה לו לראות שחברו מתבייש
ממנו, ולכן עושה פעולות כדי שחברו לא יתבייש ממנו. 43. לפני מי
שמתבייש ממנו. כגון אם לומד, וחושש שיפסיק מלימודו בדברים בטלים,
ירגיל עצמו לשבת ללמוד לפני אדם גדול שמתבייש ממנו, שעל ידי זה
יתבייש להפסיק מלימודו וימנע מהבטלה. 44. ואל יחלל הדר פניו. שלא
יילול עצמו לבקש טובות ולשאול חפצים מבני אדם, שעל ידי זה מוריד את
ערכו בעיני בני אדם, ולאחר מכן לא ימצא אדם שיחדש שוב את מעמדו
בעיני הבריות.

ארחות שער הבושה צדיקים

יֵשׁ מְבִישׁ אֶת חֲבֵרוֹ⁴⁵ וְלֹא בִשְׂבִיל
שֶׁהוּא שׂוֹנֵא לוֹ, אֲלֵא בִשְׂבִיל
לְסַלֵּק בְּשֵׁתוֹ. כְּגֹן שֶׁהוּא עוֹשֶׂה
⁴⁶דְּבַר בְּשֵׁת, וְהוּא אוֹמֵר: מָה
עֲשִׂיתִי? וְהֵלֵא פְלוֹנִי וּפְלוֹנִי עָשׂוּ
כְּמוֹתִי! וּבִזָּה הוּא⁴⁷ מְקַל בְּשֵׁתוֹ
מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ כְּזֶה רְעוּת גְּדוּלוֹת:
הָאֶחָד - שֶׁהוּא מְבִישׁ אֲחֵרִים
בִּשְׂבִיל⁴⁸ הַנְּאֻתוֹ. וְהַשֵּׁנִי - (שֶׁהוּא

עיונים

י. שהוא מתקשה בזה
לשוב. לכאורה, הרי
יודע שעשה דבר איסור,
וא"כ מדוע יקשה עליו
לשוב בתשובה מטעם
שגם פלוני ופלוני עשו
כך?

הדבר יובן עפ"י דברי
המהר"ל דיסקין זצ"ל
(בביאור "דן את חברו
לכף זכות"). אמרו חז"ל
(תענית ז.) "מי שהוא עו
פנים, לסוף נכשל
בעבירה". והיינו, כי
הבושה משמשת

כמחסום ומעצור בפני החטא, וכיון שפרץ גדר הבושה כבר אין מי שיעצור
בעדו מלעבור. כמו שאמרו "סימן טוב לאדם שהוא ביישן, שלא במהרה הוא
חוטא". וכמו כן הוא לענין ההשפעה על אחרים. הראשון שחוטא פרץ את
גדר הבושה לגמרי, השני לו אינו נזקק לעזות גדולה כמוהו כדי לחטוא, ואילו
השלישי עוד פחות, אחר שנפרץ גדר הבושה בפניהם. וזוהי הסיבה לחומרת
חטא "חילול השם". כי החוטא בפרהסיא מחליש את עצמת הרתיעה, החרדה
והבושה אשר הוטבעו באדם כלפי עוונות, ונמצא מכשיל את הרבים.
מעתה מובן, מדוע יתקשה מלשוב בתשובה לאחר שראה שגם פלוני ופלוני
עשו כך, כי גדר הבושה נפרץ, ואינו נזקק לעזות גדולה כדי לחטוא ונעשה
הדבר קל בעיניו.

והעצה שיעצונו חז"ל שלא תפגע עצמת הרתיעה מהחטא - לדון את השני
לכף זכות. מטרתה היא עבור האדם עצמו, כי אחר שנקבע בלבו שבודאי

ביאורים

45. ולא בשביל שהוא שונא לו. שלא נתכוון בדבריו לגנותו, אלא רק כדי
לסלק מעצמו הבושה. 46. דבר בושת. מעשה רע שמתבייש מכך. 47. מקל
בשתי ממנו. מפחית הבושה מעצמו. 48. הנאותו. תועלתו האישית להמעט

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

פלוני לא חטא, אי"כ לא
ימצא פתח בלבבו
לפרוץ גדר הבושה
ולהעזיז להיות הראשון
שחוטא.

הַרְבֵּים, כִּי מִתּוֹךְ כֶּף יִהְיֶה אוֹתוֹ
הַחֲטָא⁴⁹ קָל בְּעֵינָיו, כִּיֹּן שֶׁהִסִּיר חֲבוּשָׁה מֵאוֹתוֹ חֲטָא.
וְאִם הוּא אוֹמֵר שֶׁקָּר⁵⁰ עַל אֲחֵרִים כְּדִי לְהַקֵּל בְּשֵׁתוֹ, אִזּוֹ
עָנָשׁוֹ גְּדוֹל מְאֹד, שֶׁהוּא נוֹתֵן דְּפִי בְּכָשָׁרִים, וְעוֹד⁵¹ הִרְבֵּה
רְעוּת תְּלוּיוֹת בְּזָה.

יֵשׁ מִתְבִּישׁ אִם יִמְנַע מִן הָעֲבֵרוֹת, כְּגֹן שֶׁנִּהְגוּ אֲנָשִׁי
עִירוֹ בְּעֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, כְּגֹן לְהַסְתַּכֵּל בְּנָשִׁים וּכְיוּצָא
בְּזָה מִשְׁאָר עֲבֵרוֹת, וּמְבִישִׁים אֶת הַנִּמְנָע מִזֶּה,
וּמִתְלוֹצְצִים מִמֵּי שְׁאִינוֹ הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵיהֶם. בְּזָה צָרִיךְ
לְהִתְחַזֵּק לְסַבֵּל הַבְּשֵׁת, וְצָרִיךְ לְהִמְנַע מִן הָעֲבֵרוֹת אֲף
אִם יִבְשֻׁהוּ בְּעֵבֹר מְנִיעָתוֹ. וְכֵן יֵשׁ מִתְבִּישׁ אִם מְקִים

ביאורים

בושתו. 49. קל בעיניו. בכת"י הגירסא: "קל בעיני העם". מאחר וחומרת
העבירה ירדה בעיניו ונעשית לו כהיתר - אחרים הרואים זאת למדים ממנו
ונמצא מחטיא את הרבים. 50. על אחרים. שאומר שגם הם חטאו כמוהו,
ואין זה נכון, הרי הוא בכלל מוציא שם רע ועונו גדול הרבה יותר. 51. הרבה
רעות תלויות בזה. ועובר על כמה איסורי תורה כגון: לא תלך רכיל בעמך,
ואהבת לרעך כמוך, בצדק תשפוט עמיתך, ועוד, כמו שהאריך בהקדמת ספר
'חפץ חיים'.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

מצוות⁵² שלא נהגו העולם לקיימם. והמקיים מצוות שלא נהגו העולם⁵³ עם כל זה צריך לסבל ולקיים המצוות ההם, (א) ואין להניח שום מצוה בעבור הבושה, כי צריך להתבייש לפני הבורא ותרך שצוה על המצוות. כי זה דבר ברור שעבד המלך לא יעזב מצות המלך גם אם יסבל בשת גדול מן העולם המשיחקין עליו בעשותו⁵⁴ מה שצוהו אדוניו. ומי שאינו סובל הבושה במקום המצוה, ומתבייש לעשות המצוה, ועוזב דרך הטוב בעבור הבושה - זו הבושה רעה מאד. וכן אם יתבייש⁵⁵ להודות על האמת - גם זה חלי רע מאד. וכן אם יתבייש להזכיר

ביאורים

52. שלא נהגו העולם לקיימם. שבני אדם רגילים לזלזל בהם. 53. עם כל זה. למרות שמביישים אותו ולועגים לו. 54. מה שצוהו אדוניו. בכת"י הוסיף כאן: "כי ישקול הבושת, כי אלף ידות (פעמים) שקול הבושת שיתבייש לפני המלך כשלא יעשה מה שצוהו, מן הבושת שיסבול מן העולם כשיעשה מה שצוהו אדוניו". 55. להודות על האמת. אם טעה או נכשל ומתבייש להודות בכך.

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

כנגד המלעיגים ולא תבוש". עכ"ד. יב. אם נכלת בהתנשא. בגמרא (ברכות סג.) דרשו על פסוק זה: כל המנבל עצמו על דברי תורה - ושואל לרבו כל ספקותיו אף על פי שחבריו מלעיגים עליו - סופו להתנשא. ואם זמות' (מלשון זמם ורסן שסותמים בו פי הבהמה), כלומר שותם פיו מלשאל, סופו שיתן יד לפה כשישאלוהו ולא ידע להשיב.

ביאר הגאון רבי אהרן

בני-אדם ולצוות להם על הטוב. וכן אם יושב לפני רבו ומתבייש לשאל מה שאינו יודע, ⁵⁶הן קטן הן גדול, זה מנגה מאד. ועל זה אומר הכתוב: "(א) אם נבלת בהתנשא, ואם זמות יד לפה" (משלי ל, לב). ואמרו החכמים: ⁵⁷לא הביישן למד (אבות פ"ב מ"ה). אלא תדרך הישר הוא, שלא יתבייש לשאל מה שאינו יודע, ⁵⁸הן קטן הן גדול. הלא תראה דוד מלך

קוטלר וצ"ל (משנת רבי אהרן, בחוקותי). וענין הדבר אינו רק משום דלא הביישן למד' וזה שאינו בוש לשאל זוכה להשיג, אלא שגם עצם הצער מה שמבזה עצמו לשאל גם על דברים פשוטים שחבריו מלעיגים עליו, ומשפיל עצמו על דברי תורה, גורם לו השגות גדולות בתורה, ותחת שביזה עצמו הרי מתן שכרו מדה במדה שמתנשא בדברי תורה, שהעמל בהתגברות על המניעות מצד מדות ותכונות הנפש, מעלה גדולה היא זו לזכות על ידה להשגת התורה.

ביאורים

56. הן קטן הן גדול. בין דבר קל ובין דבר קשה. 57. לא הביישן למד. מי שמתבייש לשאל מרבו מה שאינו יודע מחשש שמא ילעגו לו - ישאר תמיד בספקותיו ובחוסר ידיעה בלימודו. 58. הן קטן הן גדול. כנ"ל. ובכת"י הגירסא: "הן קטן והן מגדול". פירוש, שלא יתבייש לשאל (מה שאינו יודע) מכל אדם בין גדול בין קטן, וכענין שאמר דוד המלך 'מכל מלמדי השכלתי'.

ישראל, שאמר: "ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש" (תהילים קיט, מז).

⁶⁰חסיד נקרא על שם הבשת, כי חסיד ⁶¹לשון לכן הוא, כי תרגומא של חסידא הוא ⁶²חזריהא (ויקרא יא, יט), וכן "ולא עתה ⁶³פניו יחורו" (ישעיה כט, כב). ותרגום של ⁶⁴חרפה הוא חסודא. וכל זה למח? כי החסיד צריך לסבל בשת כרי לקים את התורה, וצריך ⁶⁵להעביר מעל פניו הבשת במקום מצוה, ואז נקרא חסיד, ובזה יגיע ⁶⁶לנבואה,

ביאורים

59. ואדברה בעדותיך. דוד המלך ע"ה בכל הלכה שהיה מורה, היה מתייעץ במפיבשת רבו, האם דן כראוי, והאם חייב וזיכה או טימא וטיהר כהוגן, ולא היה בוש, ולמרות שלפעמים היה טועה, ומפיבשת היה אומר לו שטעה, ומבייש אותו בכך. ועל זה אמר: "ואדברה בעדותיך" - דברתי בדברי תורתך, "נגד מלכים" - מול מפיבשות שהיה כמלך, "ולא אבוש". (עפ"י ברכות ד.).

60. חסיד נקרא על שם הבושת. במדרש תהלים (שוח"ט ט"ו). אמר רבי אלכסנדר, כל מי ששומע קללתו ושותק, נקרא חסיד. ⁶¹לשון לכן. ובשעה שאדם מתבייש הולך האודם מפניו והוא מחזיר - 'אזיל סומקא ואתי חזירא' (ב"מ נח.). ⁶²חזריהא. לבנה. (וביאר המפרשים, כי החסידה גם כאשר מתביישת אינה חוששת). ⁶³פניו יחורו. לשון בושת והלבנת פנים. ⁶⁴חרפה. לשון בושה. "כי חרפה היא לנ" - ארי חסודא היא לנא (בראשית לד, יד). ⁶⁵להעביר מעל פניו הבושת. זה לשון הטור (א"ח סי' א', הובא ברמ"א שם). "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך". ⁶⁶לנבואה. כמבואר במסכת שקלים (ט) "חסידות מביאה לידי רוח הקודש", היינו השראת השכינה עליו (רש"י ע"ז ב.). מי שמשלים עצמו בדרכי החסידות יכול לעלות לרוח הקודש שהיא צורה של נבואה (רבנו בחיי דברים

כדכתיב: "אז דברת ⁶⁷בחזון לחסידך" (תהילים פט, כ), ויגיע בכשתו לידי יראת-שמים, כדכתיב: "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ, יז) איזהו יראת שיהא נפרת על הפנים? הוי אומר: ⁶⁸זו הבושה (נדרים כ, א).

ויזהר מאד שלא לביש שום אדם כי אמרו חכמים: ⁶⁹(המלבין את פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא) (בבא מציעא נט, א).

ברבים". גם מבין שלש עברות אלו, חמור ציעור הזולת אפילו מגילוי עריות. וכך לימד דוד המלך את מקנטריו: "הבא על אשת איש... מיתתו בחנק ויש לו

ביאורים

לג, ח). ⁶⁷בחזון לחסידך. במראה נבואה לחסידך, הרי שחסידות מביאה לידי נבואה. ⁶⁸זו הבושה. כאשר תהיה "יראה" כזו הניכרת על פניו של האדם [שזו 'בושה'], לא תחטאו. עוד נאמר שם בגמרא: "כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא". שהרי הפסוק מלמד שמועילה בושת פנים ל"בלתי תחטאו". אדם שיש בו מדת הבושה, ירא מלחטוא כדי שלא יבוא להתבייש בפני הבריות (שיטה מקובצת בשם הרי"ף, תוספות רבינו פרץ). ⁶⁹המלבין פני חברו ברבים. כלומר, מביישו בפרהסיא.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

(יד) **אַבְנֵי הָרִצִּיחָה הֵיא הַלְבֵנֵת פְּנִים,**
כִּי אֲזַל סִמְקָא וְאֵתִי חֲזָרָא (שם נה,
 ב), **וְדוּמָה לְרִצִּיחָה. וְכֵן אָמְרוּ**
חֲכָמִים עוֹד: צַעַר הַהֶלְבֶּנֶה⁷¹ **מֵר**
מִמּוֹת, עַל-כֵּן יִפֹּל אָדָם אֶת
עַצְמוֹ לְתוֹף בְּשֵׁן הָאֵשׁ וְאֵל יִלְבִּין
פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרָבִים. וְלָמְדוּ⁷³ **מִתְמַר,**
אֶף-עַל-פִּי שְׁהוּצִיאָהּ⁷⁴ **לְהַשְׁרֵף**

חלק לעולם הבא, אבל המלבין פני חברו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא" (ב"מ שם). אצל אנשי העולם, אדם הנחשר באשת איש מאוס בעיני חבריו. לעומתו, ה"חכם" בעל הלשון המחודדת הינו דמות מרכזית בחברה. אמנם בשמים המצב הפוך. חטא המלבין פני חברו חמור יותר מהבא

על אשת איש, שאין לו חלק לעולם הבא.

יד. אבן הרציחה היא הלבנת פנים. כלשון זה כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג', קל"ט), ומוכן מדבריו שזהו אביזריהו של שפיכות דמים שגם עליהם נאמר יהרג ואל יעבור" ומחויב למסור עצמו למיתה עפ"י הדין כדי לא להלבין פני חברו. וכן משמע בתוספות (סוטה י'): וכ"כ בספר מים חיים (לבעל הפרי חדש) על הרמב"ם. אמנם המאירי (ברכות מג.) כתב שהוא "דרך צחות" או "דרך הערה" (סוטה שם, כתובות לו:), דהיינו שזוהי מדת חסידות ואינו מעיקר הדין. וכן דייקו האחרונים ממה שאמרו "נוח לו לאדם" ולא אמרו "חייב אדם".

ביאורים

70. **אֲזַל סִמְקָא וְאֵתִי חֲזָרָא.** בשעה שאדם מתבייש - הולך האודם מפניו והוא מחויר. מטעם זה "המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמיו" (גמרא שם), דם זה שיצא מפניו (בשעה שמתבייש), "נשפך" על ידי זה שביישו, ובכך דומה לרציחה. 71. **מֵר מִמּוֹת.** ב"בין אדם לחבירו העיקר הוא ההרגשה, וצער ההלבנה מר יותר מצער המות. 72. **יִפֹּל אָדָם אֶת עַצְמוֹ.** כלומר, מוטב לו למות במיתה משונה כשהוא זכאי ולא לעבור עבירה חמורה זו של הלבנת פני חברו. 73. **מִתְמַר.** כלתו של יהודה. 74. **לְהַשְׁרֵף.** על שהיה סבור שהיא הרה לזנונים (בראשית לח, כה. עיי"ש כל הענין).

ארחות

שער הבושה

צדיקים

לֹא רִצִּיתָהּ⁷⁵ **לְהַלְבִּין פְּנֵי יְהוּדָה** (ברכות מגב.). **וְאִפְלוּ**
בְּמִקּוֹם תּוֹכְחָה אֲמָרָה תּוֹרָה: "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ"⁷⁶ **וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא** (ויקרא יט, יז). **כִּיצַד תּוֹכִיחַ?**
מִתְחִלָּה, בְּסִתְרָה וּבְנִחָת, אֲבָל אִם תּוֹכִיחֶהוּ מִתְחִלָּה בְּרָבִים
וּתְבַיִּשְׁנֻהוּ, אָז תִּקְבֹּל עָלָיו חֲטָא (ערכין טז, ב), **מִכָּל-שָׁבֵן**
הַמְכִּיֵּשׁ חֲבֵרוֹ שְׁלֹא בְּמִקּוֹם תּוֹכְחָה. וְחֲרַפְּנָה יְרוּשָׁלַּיִם
נִתְגַּלְגַּל⁷⁷ **עַל-יְדֵי בִשְׁת דְּבַר-קִמְצָא** (גיטין נה, ב). **לִכֵּן צָרִיךְ**
הָאָדָם לְזַהֵר מְאֹד, שְׁלֹא יַעֲשֶׂה דְּבַר אֲשֶׁר יִגִּיעַ מִזֶּה לְשׁוֹם
אָדָם בְּעוֹלָם בִּשְׁת.

גַּם בְּדַבְרֵי-תּוֹרָה, אִם יִשָּׂא וַיִּתֵּן עִם חֲבֵרוֹ, וְשָׁמַע שֶׁחֲבֵרוֹ
טָעָה, לֹא יֹאמַר לוֹ "טָעִיתָ" אוֹ "אֵינְךָ מְכִין" אוֹ כִּיּוֹצֵא
בָּהּ, שְׁלֹא יִתְבַּיֵּשׂ, אֶךְ יַעֲשֶׂה עִצְמוֹ כְּאִלּוּ לֹא הָבִין שֶׁטָּעָה.

ביאורים

75. **לְהַלְבִּין פְּנֵי יְהוּדָה.** ולומר לו ממך אני הרה. 76. **וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא.** שלא תחטא בגללו ע"י שתוכיחנו ברבים ותביישנו. 77. **עַל יְדֵי בִשְׁת דְּבַר קִמְצָא.** במסכת גיטין (נה:) מביאה הגמרא מעשה באדם שעשה סעודה ואמר לשלוחו שיזמין את קמצא אוהבו, וטעה השליח והזמין את בר קמצא שונאו. כשמצאו בסעודה אמר לו שיצא, ביקש בר קמצא שיניח לו וישלם עבור מה שאוכל ושותה, וסירב. הציע לו דמי חצי הסעודה ואף את דמי הסעודה כולה וסירב, ותפסו והוציאו מביתו. אמר בר קמצא הואיל ושתקו חכמים ולא מיוח, משמע שנוח הדבר בעיניהם. הלך והלשין לפני הקיסר שמרדו בו היהודים, עיי"ש כל המעשה, ועקב כך שלח הקיסר את אנשיו להחריב את ירושלים.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

וְכֵן ⁷⁸לֹא יִכְנֶה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ, שְׁלֹא יִתְבַּיֵּשׁ, אֲלֵא אִם יִחְפֹּץ לְדַבֵּר עַל מִי שֵׁיִשׁ לוֹ בְּנוֹי, גַּם שְׁלֹא בְּפָנָיו, יֹאמַר "פְּלוֹנִי מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי" אוֹ "בְּנוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי", אוֹ יֹאמַר סִימָנִים עַד שִׁיְהֵא נֶפֶר ⁷⁹זוֹלַת הַבְּנוֹי. וְלֹא יֹאמַר אֲדָם בָּרִבִּים אוֹ בִּיחִידִי "פְּלוֹנִי רָצָה לְתַן לִי בֵּתוֹ וְאֲנִי לֹא רָצִיתִי אוֹתָהּ", כִּי בָּזָה הוּא נוֹתֵן כְּבוֹד לְעַצְמוֹ וּבִשְׂת לַחֲבֵרוֹ. וְכֵן יִדְקַדֵּק בְּכָל עֲנִין ^(טו')שְׁלֹא יִגִּיעַ בִּשְׂת לַחֲבֵרוֹ מִתּוֹךְ דְּבָרָיו.

טו. שלא יגיע בושת לחברו. הטעם שהקפידה התורה כל כך על כבוד הבריות ועל הזהירות מלביישם, כתב בספר שיחות מוסר (מאמר פט) שהוא משום שהאדם עצמו גדול מאד ולכן כבודו חמור כל כך, אלא שאנו אין לנו השגה בגדלות האדם, ולכן אנו תמהים על כך. וכבר אמרו חז"ל על הפסוק: "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב) - יכול כמוני, תלמוד לומר "כי קדוש אני", קדושותי למעלה מקדושתכם. וכן אמרו:

"והיית רק למעלה" (דברים כח יג) - יכול כמוני, תל' "רק", גדולתי למעלה מגדולתכם (בר' פ"צ ב). והנה הוה אמינא כזאת של "יכול כמוני" מפליאה אותנו, ואלמלא מדרש כתוב אי אפשר לאומרו, והיינו משום שאין אנו יודעים ומכירים בגדלות האדם, אבל חז"ל שידעו והכירו את גדלותו של האדם, ראו מקום ל"יכול כמוני" והוצרכו פסוק מיוחד כדי למעט זאת. ואף מיעוט זה - "קדושותי למעלה מקדושתכם" רגולתי למעלה מגדולתכם, אינו בא למעט את קדושת האדם וגדולתו, אלא ללמדנו שקדושת הקב"ה וגדולתו היא למעלה מזה.

ביאורים

78. לא יכנה שם לחברו. ובגמרא (ב"מ נח) מבואר שאף על פי שכבר הורגל בכך שמכנים אותו בשם זה ואינו מתבייש בו, מכל מקום אם המכנה מתכוון להכלימו הרי עונו חמור (עיי' ברש"י). 79. זוֹלַת הַבְּנוֹי. ללא הזכרת הכנוי.

ארחות שער הבושה צדיקים

עיונים

לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם מִן הַנְּעֻלָּבִין וְאִינֶן עוֹלָבִין וּמִן הַשּׁוֹמְעִין אֶת חֲרָפָתָם וְאִינֶם מְשִׁיבִים, וְעַלֵּיהֶם נֶאֱמַר (שופטים ה, לא):

טז. סימן שהוא מזרע אברהם וכו'. במסכת יבמות (עט) נאמר: שלשה סימנים יש באומה זו ('ישראל)

"וְאֶהְיֶינָהּ ⁸⁰כִּיּוֹ בְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ" (שבת פח, ב) מִדָּה בְּנֶגֶד מִדָּה: יֵעָן אֲשֶׁר שָׁמַע חֲרָפְתּוֹ וְנִהְפְּכוּ פָּנָיו ⁸²לִירְקוֹן, ⁸³יִבְהִיקֶם חֲקָדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא יוֹתֵר מְאֹד הַשֶּׁמֶשׁ, בְּעֲנִין שְׁנֵאמַר ⁸⁴"וְכָבוֹד ה' עָלֶיךָ זָרַח" (ישעיה כ, א).

מִמִּנְדַּת הַבוּשָׁה יִגִּיעַ לְעֵנָה, כִּי יִכְנַע לְבָנִי-אָדָם מִחֲמַת בִּשְׂתוֹ. וְיִגִּיעַ לְמִנְדַּת הַצְּנִיעוּת, כִּי הִבִּישָׁן יִתְבַּיֵּשׁ לְעֲשׂוֹת מַעֲשָׂיו בְּגִלּוֹי. אָמְרוּ חֲכָמִים: ⁸⁵הַבְּנִים הַכְּשָׁרִים הַבִּשְׂת נִרְאָה עַל פְּנֵיהֶם, כִּי מִי שֶׁהוּא בּוֹשֵׁן הוּא ^(טז)בִּימִין

ביאורים

80. ואהבינו. מי שיש בו מידות אלו הוא בכלל אוהבי ה', שכן בודאי הוא אוהב לבריות, והאהוב לבריות הוא אוהב לשמים (ראה אבות ג, י). (מהרש"א, גיטין לו:). 81. כצאת השמש בגבורתו. שהולך ומאיר בכל פעם יותר עד שהוא בגבורתו שהוא חצי היום (בתקופת תמוז, רלב"ג), כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד אשר יהיו בגבהי המעלה (מצודת דוד). ויש מפרשים, שיאירו פניהם כשמש כאשר היא בשיא עצמתה, ששום אדם לא יוכל להסתכל בפניהם מעוצם הזוהר שיקרין עליהם. 82. לירקון. שנשתנו פניו מחמת הבושה. 83. יבהיקם. יזריחם. 84. וכבוד ה' וגו'. השכינה תשרה ותאיר עליך (מצודת דוד). 85. הבנים הכשרים. בכת"י הגירסא: סימן הבנים הכשרים - הבושת הנראה על פניהם.

ארחות

שער הבושה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הבושה

צדיקים

שְׁהוּא מִזְרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
(יבמות עט, א). אָמְרוּ חֲכָמִים: הַבִּשְׁת
נֹדַעַת ⁸⁶ בְּעֵת הַכַּעַס. וְאָמְרוּ: טוֹב
שְׂנֵאת הַבִּישָׁן ⁸⁷ מֵאֲהַבַת הַכֶּסֶּל.

צָרִיךְ אָדָם לְהִתְפַּיֵּשׁ מִכָּל אָדָם

הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים. וביאר המהר"ל (חידושי אגדות שם) ששלשה סימנים אלו הם הוטבעו בעם ישראל משלשת האבות: מדת הרחמים באה להם מיעקב, שנאמר (בראשית מג, יד) 'ואל שדי יתן לכם רחמים'. מדת הבושה ירשו מיצחק, שמדת הבושה היא מדת היראה, ויצחק הוא מדת היראה, שנאמר (בראשית לא, נו) 'וישבע יעקב בפחד אביו יצחק'. וגמילות חסדים ירשו מאברהם, שכתוב בו (בראשית יח, יט) 'למען אשר יצוה... ושמרו דרך ה' לעשות צדקה', ונאמר (מכה ז, כ) 'חסד לאברהם'. במסכת נדרים (כ. נאמר: מי שאין לו בושת פנים, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני. ופירש שם הר"ן: שהרי נתן טעם למעמד הר סיני 'ובעבור תהיה יראתו על פניכם' (שמות ב, יז), [ודרשו שם בגמרא "זוהי הבושה"] וכתוב (דברים כט) 'את אשר ישנו פה היום... ואת אשר איננו פה' (דהיינו דורות הבאים), ומי שאין לו בושת פנים אינו מזרעם. עכ"ל.

המהרש"א (יבמות עט.) הקשה מדוע נקראו זרע אברהם ביישנים, הרי מדת הבושה אין זה מטבעו של ישראל, שהרי נאמר בהם (ביצה כה:) 'ישראל עזין שבאומות', 'ומפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שהן עזין? וביאר, שנקראו ביישנים על שם שהתורה מתשת את כוחן ומכנעת לבם, וכן מוכח בנדרים (כ.) שהבושה באה לנו מקבלת התורה, כמו שאמרו שם, 'כל מי שאין בו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני'.

ביאורים

86. בעת הכעס. בשלשה דברים אדם ניכר (טבע האדם ניכר אם הוא הגון או לא), וא' מהם - בכעסו (שאינו קפדן יותר מדאי. רש"י) (ערובין סה.), והבושה מועילה לו לשלוט בעצמו בעת כעסו שלא לעשות דברים שיתגנה בהם. 87. מאהבת הכסיל. הכסיל מחמת אהבתו עלול להתנהג בצורה מגונה. לעומתו הביישן, אף בעת שנאתו ימנע מהתנהגות מגונה.

וְלִשּׁוֹם עַל פָּנָיו ⁸⁸ מִסּוּחַ הַבוּשָׁה, כְּמוֹ שְׂאֵתָה יִרְעֵת בְּעֵינָיו ⁸⁹ שְׂאוֹל בְּהַחֲבֹאוֹ, כְּמוֹ שְׂנֵאָמַר: "הִנֵּה הוּא ⁹⁰ נִחְבָּא אֶל הַכְּלִים" (שמואל-א י, כב), וְהָאֵל בָּחַר לְמַלְכוּתוֹ, כְּמוֹ שְׂנֵאָמַר: "הִרְאִיתָם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ ה'" (שם י, כד). אָמְרוּ חֲכָמִים: הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא ⁹¹ מִמַּעַלְלֵי הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה, וְהִיא ⁹² לְעֻמַּת הַשְּׁלֵמַת הַגּוּף. וּמִי שְׂמַתְפִּישׁ, תִּגְדֹּל מַעֲלָתוֹ, ⁹³ וְיֹוֹתֵר תִּבְחִין וְתִתְבּוֹנֵן.

ביאורים

88. מסוה. כיסוי. 89. שואל בהחבאו. אף שכבר נמשח למלך על ידי שמואל, החביא עצמו כשנאספו להמליכו במעמד כל ישראל, מחמת בושתו שנבחר למלך יותר מכל ישראל. 90. נחבא אל הכלים. שהיה להם מקום מיוחד בבית ששם העמידו כל כלי תשמישם, והיה שואל מטמין עצמו שם, כי היה בורח מן השררה. 91. ממעללי הנפש. ממעלת. כלומר, מידת הבושה נובעת מחשיבות הנפש. 92. לעומת. מקביל לשלימות הגוף, שאדם חפץ להשלים כל חסרון שבגופו, כך צריך לחפץ בהשלמת נפשו, וזו תגיע ע"י הבושה. 93. ויותר. בכת"י הגירסא: ואתה.

ארגון "ארחות יושר"

נוסד בהכוונתו של מרן שר
התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א,
במטרה להנחיל את לימוד
המוסר בקרב כל שכבות העם,
בשיעורי התורה ובכוללי
האברכים, במוסדות החינוך
ובשיעורים לנשים. בכדי
להגשים מטרה זו, מתקיימת
פעילות מגוונת בתחומים שונים.

בית
מדרש
וכולל
למגירי
שיעורים

עשרות רבנים מגירי שיעורים, העוסקים בבית המדרש בהכנת השיעורים בדף היומי ובסוגיות העיוניות הנלמדות על ידם - המה "נושאי הדגל" ליישום תכנית הפצת לימוד המוסר מבית היוצר של ארגון "ארחות יושר", ע"י לימוד בצוותא בסוף השיעור בספרי המוסר היו"ל על ידינו.

מכון
"ארחות
המוסר"

צוות ת"ח מופלגים, אשר ניהונו בידע ובהבנה בספרות התורנית לענפיה, שוקד על הוצאת ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים. גולת הכותרת הינם מדורי ה"ביאורים" וה"עיונים", המעוטרים בפנינים מגדולי הדורות, בתוספת נופך מאת העורכים. וזאת - בצורת חוברות חודשיות עם חלוקה על פי סדר לימוד יומי המופצות באלפי עותקים בשיעורי התורה, בכוללים, בשיבות, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

סדרי
מוסר
בהיכלי
הכוללים

הוקמה תכנית מיוחדת לקביעת סדרי מוסר בכוללי האברכים בצמוד לסדרי הלימוד הקבועים, עם מתן שכרה בצידה - מילגה חודשית, וזאת בכדי להחדיר חשיבות העסק בספרי היראה ותיקון המידות באופן מיוחד לעמלי תורה.

שיעורי
מוסר
במוסדות
חינוך

שילוב שיעורי מוסר בתכניות הלימודים בתלמודי תורה בכל הארץ, לעידוד לימוד המוסר מגיל צעיר בצורה נוחה ונעימה. כבר עתה ניכרים ניצני ההשפעה מלימוד זה שבוודאי תלך ותגבר עם השנים, וסופה להצמיח פירות נאים אשר יתהללו בהם כל רואיהם.

הקמת
שיעורי
תורה

במאות שיעורי התורה הנלמדים בפריסה ארצית רחבה הגדלה מיום ליום, אשר נמסרים על ידי טובי מגירי השיעורים, המצטיינים בבקאות ובעיון, ובהסברה בהירה וקולחת - שילבנו את לימוד המוסר בסוף השיעור, בו לומדים בצוותא מתוך חוברות "ארחות המוסר" וזוכים בשל כך לתוספת מילגה חודשית המהווה תמריץ ועידוד לרבנים שליט"א, אשר מדווחים במשוב על רצף הלימודים, ההתקדמות והעקביות.

שיעורים
לנשים -
"מרשת
בת שבע"

בעסקנו במלאכת הקודש, מעלים אנו על נס את דמותה של הרבנית הצדקנית הדגולה מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר הייתה תל תלפיות לנשי ובנות ישראל, ובאהבתה הגדולה הרעיפה על ראשן טללי תחיה והעמידתן בקרן אורה. לזכרה הקמנו רשת שיעורי תורה לנשים הנושאות את שמה בגאון, על מנת להמשיך את מורשתה המפוארת בקירוב בנות ישראל, לחיזוק ביראת שמיים, צניעות ומידות טובות.

שיעור
בבית ראשליצ

שיעור
בבית הגדול ת"א

שיעור
בבית הגדול ב"ב

שיעור
בבית בלינסון

